

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ДО ЗАХИСТУ
завідувач кафедри світової
політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А. Ю.

Кваліфікаційна робота **бакалавра**

на тему: «Еволюція відносин Туреччини та ЄС»

Виконала: студентка 4 курсу групи УК-41
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Колесніченко Софія Віталіївна

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.іст.н., доц. Онацький М. Ю.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.екон.н., доц. Коваленко Р.С.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів:

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Велієв Фаріз Тейюб огли
(прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) перший (бакалаврський)

Напрямок підготовки

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
світової політики, дипломатії та
туристичного бізнесу
доц. Парфіненко А.Ю.

“ _____ ” _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЄКТ)

Колесніченко Софія Віталіївна

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Еволюція відносин Туреччини та ЄС»

керівник роботи Онацький Максим Юрійович, к.іст.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від №4001-5/869 від 02.04.2025

2. Строк подання студентом роботи 15.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Проаналізувати джерельну та наукову базу роботи; розглянути понятійно-категоріальний апарат дослідження; скласти соціально-економічний та політичний профіль Туреччини та Європейського Союзу. Дослідити розвиток відносин Туреччини з Європейським Економічним Співтовариством у 1957–1992 рр., проаналізувати особливості євроінтеграційної політики Турецької Республіки в 1990-х рр.; визначити

основні тенденції трансформації відносин

між Туреччиною та Європейським Союзом у першій чверті XXI ст.; оцінити значення євроінтеграційного досвіду Туреччини для України.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
	Розділ 1. Науково-теоретичні аспекти проблеми дослідження
	Розділ 2. Особливості розвитку відносин Туреччини та Європейського Союзу

5. Дата видачі завдання 25.11.2024 р.

Студентка
Колесніченко

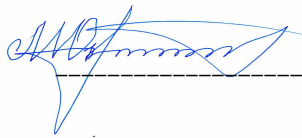

підпис

_____**С.В.**

ініціали, прізвище

Керівник роботи
Онацький

підпис

_____**М.Ю.**

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Колесніченко С. В. Еволюція відносин Туреччини та ЄС. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Робота присвячена дослідженню розвитку відносин між Турецькою Республікою та Європейським Союзом. Проаналізовано джерельну та наукову базу роботи. Розглянуто понятійно-категоріальний апарат дослідження. Складено соціально-економічний та політичний профіль Туреччини та ЄС. Розглянуто ключові етапи співпраці Туреччини та ЄЕС в 1950-х – 1980-х рр. Досліджено особливості євроінтеграційної політики Турецької Республіки в 1990-х рр. Розглянуто трансформацію відносин Туреччини па Європейського Союзу в першій чверті ХХІ ст. Висвітлено сучасний стан та перспективи розвитку взаємодії Туреччини та ЄС. Проаналізовано євроінтеграційний досвід Туреччини для України.

Ключові слова: Турецька Республіка, Європейський Союз, євроінтеграційна політика, євроінтеграційний досвід.

ABSTRACT

Kolesnichenko S.V. Evolution of Turkey–EU relations. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University.

The paper is dedicated to the study of the development of relations between the Republic of Turkey and the European Union. The source and scholarly base of the study has been analyzed. The conceptual and categorical framework of the research is examined. A socio-economic and political profile of Turkey and the EU is compiled. The key stages of cooperation between Turkey and the EEC in the 1950s–1980s are considered. The specifics of Turkey’s European integration policy in the 1990s are explored. The transformation of Turkey–EU relations in the first quarter of the 21st century is reviewed. The current state and prospects of interaction between Turkey and the EU are highlighted. The Turkish experience of European integration is analyzed in the context of its relevance for Ukraine.

Key words: Republic of Turkey, European Union, European integration policy, European integration experience.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Науково-теоретичні аспекти проблеми дослідження	
1.1. Джерельна та наукова база роботи	7
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	12
1.3. Соціально-економічний та політичний профіль Туреччини та ЄС	15
Розділ 2. Особливості розвитку відносин Туреччини та Європейського Союзу	
2.1. Розвиток відносин Туреччини та Європейського Економічного Співтовариства в 1957 – 1992 рр.	28
2.2. Євроінтеграційна політика Турецької Республіки в 1990-х рр.	36
2.3. Трансформація відносин Туреччини та Євросоюзу в першій чверті XXI ст.	45
2.4. Євроінтеграційний досвід Туреччини для України	55
Висновки	62
Список використаних джерел	66

ВСТУП

Актуальність теми. Питання євроінтеграції Туреччини вже багато десятиліть перебуває в центрі міжнародної уваги, відображаючи складну взаємодію між прагненням Туреччини до вступу в Європейський Союз та обережною політикою ЄС щодо її членства. Цей процес не лише розкриває глибинні суперечності між нормативними стандартами ЄС і політичними реаліями Туреччини, але й демонструє гнучкість і межі політики розширення самого Європейського Союзу. З одного боку, Туреччина є стратегічно важливою країною для Європи з огляду на її геополітичне розташування, економічний потенціал, членство в НАТО та важливу роль у забезпеченні регіональної безпеки, енергетичної співпраці й регулювання міграційних потоків. З іншого боку, низка політичних та правових аспектів, зокрема стан демократії, дотримання верховенства права та прав людини й свободи слова, а також внутрішні трансформації у Туреччині, викликають серйозні застереження у Брюсселі й країнах ЄС.

У контексті зростаючої нестабільності на міжнародній арені, посилення міграційних викликів, енергетичної кризи та трансформації архітектури безпеки Європи питання впливу Туреччини на європейський простір постає з новою силою. Це завдання вимагає переосмислення концептуальних підходів до подальшої взаємодії ЄС із Туреччиною, не лише як з кандидатом на вступ, але й як із ключовим зовнішнім партнером. Аналіз динаміки турецько-європейських відносин у цьому аспекті дає змогу краще зрозуміти інституційні механізми політики розширення ЄС, її еволюцію в умовах глобальних трансформацій та здатність адаптуватися до нових викликів.

Об'єктом дослідження роботи є відносини Туреччини з ЄС.

Предмет дослідження механізми реалізації євроінтеграційного курсу Туреччини, а також етапи його трансформації.

Метою дослідження є аналіз еволюції відносин Туреччини та Європейського Союзу.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення **наступних завдань**:

- проаналізувати джерельну та наукову базу дослідження;
- розглянути понятійно-категоріальний апарат дослідження;
- скласти соціально-економічний та політичний профіль Туреччини та Європейського Союзу;
- дослідити етапи розвитку відносин Туреччини з Європейським Економічним Співтовариством у 1957–1992 рр.;
- проаналізувати євроінтеграційну політику Турецької Республіки в 1990-х рр.;
- визначити основні тенденції трансформації відносин між Туреччиною та Європейським Союзом у першій чверті XXI ст.;
- оцінити значення та уроки євроінтеграційного досвіду Туреччини для України;

Ступінь вивченості проблеми. Проблематика відносин Туреччини та Європейського Союзу отримала значне висвітлення у працях як західних, так і українських дослідників. Зокрема, варто відзначити роботи таких авторів, як Ф. Шиммельфеннінг [92; 93], Т. Дієз [63], Х. Чавлак [57], Ф. Аксю [51], С. Айдин-Дюзгіт, А. Калібер [54], Б. Саатчіоглу [91], М. Мюфтілер-Бач, Л. Макларен [85], Дж. Конінгс [73], Б. Мерданогу [81], а також українських науковців – В. Халаджи [49], А. Кудряченка [45], О. Курило [46], Н. Попової [48]. Їх праці охоплюють тематику європеїзації, зовнішньої умовності, інституціоналізму, політичних та правових аспектів інтеграції. Водночас, попри наявність значної кількості праць, у науковій літературі все ще недостатньо уваги приділяється деяким питанням в контексті висвітлення відносин між Туреччиною та ЄС, зокрема – довгостроковим наслідкам заморожування переговорного процесу, зміні зовнішньополітичних пріоритетів Анкари та новим викликам в контексті післябрекзитного ЄС. Особливо потребує дослідження еволюція турецького дискурсу щодо євроінтеграції після 2016 р., а також проблема пошуку альтернативних моделей співпраці між Туреччиною та ЄС.

Методологічна база дослідження ґрунтується на комплексному підході до аналізу євроінтеграційної політики Туреччини, із застосуванням загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, опису, узагальнення, порівняння), спеціальних методів міжнародно-політичного аналізу, а також історичного та системного підходів.

Специфіка джерельної бази. Інформаційну основу дослідження становить комплекс джерел, що охоплює офіційні документи Європейського Союзу та Туреччини, статистичні матеріали, аналітичні звіти міжнародних організацій і публікації провідних ЗМІ.

Джерельна база дослідження включає офіційні документи Європейського Союзу, що регламентують інституційно-правові засади взаємодії з Туреччиною: Угоду про асоціацію з ЄЕС, Рішення №1/95 про створення митного союзу, Висновок Єврокомісії щодо заявки на вступ, Рамкову позицію щодо переговорів про членство (2005 р.), а також висновки Гельсінської та Ніщцької Європейських рад, які закріпили за Туреччиною статус кандидата.

У звітах Єврокомісії (1998–2008 рр.), що аналізують відповідність реформ у Туреччині Копенгагенським критеріям. Для аналізу економічної складової інтеграції використано дані Світового банку, TÜİK, Heritage Foundation, TradingEconomics та WEF.

Практична значущість роботи полягає у можливості застосування його результатів для поглибленого аналізу політики європейської інтеграції Туреччини. Висновки та узагальнення, зроблені в роботі, можуть бути використані під час підготовки аналітичних матеріалів і довідок для органів державної влади України.

Апробація результатів роботи. Робота пройшла апробацію на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети європейської та світової політики: дипломатія, економіка, туризм» (м. Харків, 24 квітня 2025 р.). Тези доповіді «Розвиток відносин ЄС та Турецької Республіки в 1990-х рр.» були опубліковані [44].

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків; містить 65 сторінок основного тексту, 4 рисунка, 4 таблиці. Список джерел включає 128 найменувань літератури, 19 електронних джерел.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна та наукова база роботи

Обрана для дослідження тема знайшла широке висвітлення в джерелах та науковій літературі. Фундаментом для аналізу інституційно-правового виміру євроінтеграційного курсу Туреччини стали офіційні документи, підписані на міждержавному рівні та в межах діалогу Туреччини з Європейським Союзом. Серед ключових угод слід назвати Угоду про асоціацію між Туреччиною та Європейським економічним співтовариством (Анкарська угода 1963 р.), яка заклала правову основу поступової інтеграції Туреччини, а також Рішення №1/95 Ради асоціації ЄС–Туреччина, що формалізувало створення митного союзу між Туреччиною та ЄС. Вагоме значення має Висновок Європейської Комісії 1989 р. щодо заявки Туреччини на вступ, який позначив межі та виклики потенційного членства Туреччини в ЄС [2; 4; 7].

Важливим джерелом для нашого дослідження є документи Європейської Ради та Ради ЄС, зокрема висновки Гельсінської (1999 р.) та Ніщської (2000 р.) зустрічей, а також Рамкова позиція щодо переговорів з Туреччиною (2005 р.) і висновки Ради ЄС щодо процесу розширення та стабілізації (2018 р.). Ці документи відображають еволюцію політичної позиції ЄС щодо Туреччини, формалізацію критеріїв та оцінку готовності країни до членства [5; 6; 16; 18].

Для оцінки динаміки євроінтеграційного прогресу Туреччини нами було проаналізовано щорічні Регулярні звіти Європейської Комісії про хід переговорів з Турецькою Республікою, які надають системну характеристику політичних, правових та економічних змін у країні відповідно до критеріїв членства, запроваджених ЄС до країн кандидатів на вступ. Також важлива інформація міститься в аналітичних звітах Ради ЄС та доповідях Турецької Республіки та Європейського Союзу, які використовуються як нормативна та фактологічна база для оцінки стану співпраці [8; 9; 10; 11; 12; 13].

Мають значення для нашого дослідження Копенгагенські критерії, визначені Європейською Радою у 1993 р., як основний орієнтир для оцінки готовності країни-кандидата на вступ в ЄС. Ці критерії стали базовими для структурованого аналізу прогресу Туреччини у сфері демократії, прав людини, ринкової економіки та здатності до виконання зобов'язань, пов'язаних з її членством у ЄС. У цьому контексті також враховано доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (2018 р.), яка фіксує системні порушення прав людини у період дії надзвичайного стану в країні, що мало безпосередній вплив на оцінку ЄС щодо відповідності Туреччини політичним критеріям вступу [17; 40].

Вивчення відносин між Турецькою Республікою та Європейським Союзом знайшло висвітлення як у вітчизняних, так і в зарубіжних дослідженнях. Становлення Туреччини як держави-кандидата на вступ до ЄС, її спроби адаптуватись до копенгагенських критеріїв, періоди активного діалогу та політичного застою у відносинах з ЄС стали об'єктами багаторівневого аналізу з боку науковців та політичних експертів.

У науковій літературі можна виокремити кілька підходів до аналізу євроінтеграційного курсу Туреччини: інституціональний, конструктивістський, історико-генетичний, нормативний, геополітичний. Ці підходи відрізняються як предметною фокусністю, так і оцінкою перспектив членства Туреччини в ЄС.

Переважає більшість дослідників – зокрема, С. Айдин-Дюзгіт, А. Калібер, М. Мюфтюлер-Бач, Л. МакЛарен – аналізують відносини між Туреччиною та ЄС як складну систему взаємодії, що охоплює як політико-інституційну співпрацю, так і глибокі культурно-цивілізаційні суперечності. Центральне місце в роботах цих авторів посідає процес формалізованих перемовин про вступ, асоціацію, митний союз та узгодження законодавчих норм між Турецькою Республікою та ЄС [54; 85].

У статті С. Айдин-Дюзгіта та А. Калібера аналізується трансформація євроінтеграційного дискурсу в Туреччині в умовах внутрішньої політичної

турбулентності та зміни міжнародного середовища. Автори стверджують, що Туреччина, попри отримання формального статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, демонструє ознаки своєрідної «деєвропеїзації» – тобто відходу від демократичних стандартів і нормативних моделей, що традиційно асоціюються з членством в ЄС. У статті простежено, як політичні кризи, зміна риторики правлячої партії та зростання антизахідних наративів призвели до поступового згортання реформ і втрати інституційної мотивації до адаптації *acquis communautaire*. Таким чином, дослідження пропонує концептуальний зсув від класичної моделі європеїзації до аналізу зворотного процесу, що має принципове значення для розуміння сучасного стану відносин між Туреччиною та ЄС [54].

Робота М. Мюфтюлер-Бача і Л. МакЛарена зосереджується на внутрішньоєвропейських детермінантах, які впливають на позицію ЄС щодо турецької інтеграції. Автори доводять, що розширення ЄС є не лише питанням відповідності критеріїв членства, а й результатом складної політичної гри інтересів між країнами Європейського Союзу. У цьому контексті Туреччина постає як специфічний кейс, у якому переплітаються стратегічні інтереси, культурна відмінність та питання ідентичності Європи. Дослідження підкреслює, що вагомий вплив мають настрої громадськості, політика окремих країн (зокрема Франції, Німеччини та Австрії), а також інституційні механізми ухвалення рішень у Брюсселі. У підсумку, робота пояснює, чому навіть за умови виконання технічних умов Туреччина стикається з політичним опором з боку ЄС [85].

Водночас, Дж. Конінгс у своїх дослідженнях підкреслює важливість взаємодії між історичними структурами та політичним вибором. З точки зору Дж. Конінгса нерівномірність розвитку інституційного партнерства та політична умовність з боку ЄС призвели до того, що Туреччина опинилась у "інтеграційному підвішуванні": формально пов'язана з ЄС через митний союз та інші механізми, але фактично виключена з процесу ухвалення ключових рішень. Такий підхід дозволяє розглядати сучасний стан відносин не лише як

результат останніх криз, а як прояв накопичених суперечностей ще з часів асоціаційної фази 1960-х рр. [73].

Б. Саатчіоглу у своїй статті демонструє, як співпраця між Європейським Союзом і Туреччиною, зокрема в контексті кризи біженців, дедалі більше набуває рис транзакційного партнерства. Вона досліджує угоду 2016 р., згідно з якою Туреччина зобов'язалась стримувати потік нелегальних мігрантів до ЄС в обмін на фінансову підтримку та політичні поступки. Авторка трактує цю взаємодію як приклад "висхідного функціоналізму", коли практична кооперація у сфері безпеки та міграції відсуває на задній план стратегічні цілі та цінності євроінтеграції. Замість прогресу в питаннях членства чи демократичних реформ, співпраця стає інструментальною та ситуативною. Дослідниця вказує, що така логіка співпраці зміцнює асиметричну залежність Туреччини та закріплює її роль як зовнішнього партнера, а не кандидата на вступ до ЄС. Таким чином, авторка робить висновок, що міграційна криза не лише не сприяла поглибленню інтеграції, але й підкреслила тенденцію до деполітизації й технократизації відносин між Туреччиною та ЄС [91].

Разом з тим, вивчення наукових праць засвідчує, що існує значна варіативність в оцінці глибини інтеграції Туреччини до європейських структур. Одні автори вбачають у цьому поступовий шлях до членства в ЄС, інші ж – завершення інтеграційного процесу та поступовий перехід до моделі «привілейованого партнерства».

У наукових працях українських вчених проблема євроінтеграції Туреччини висвітлюється з позицій міжнародного права, політики сусідства та відповідності копенгагенським критеріям. Так, О. Курило розглядає організаційно-правові засади відносин Туреччини з ЄС, зокрема акцентуючи увагу на етапності їх розвитку – від підписання Угоди про асоціацію (Анкарська угода 1963 р.) до функціонування митного союзу з 1996 р. Автор наголошує на правовій асиметрії в цих відносинах, вказуючи на те, що Туреччина виконує частину зобов'язань, не маючи можливості впливати на

рішення ЄС. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти інституційну фрагментованість взаємодії сторін [46].

У свою чергу, О. Меміш акцентує увагу на невідповідності Туреччини ключовим політичним вимогам ЄС, зокрема в частині дотримання прав людини, незалежності судової влади та свободи слова. У своїй статті авторка наводить аналіз щорічних звітів Європейської Комісії, які фіксують системні порушення демократичних стандартів у Туреччині після 2016 р. Дослідниця підкреслює, що попри тривалий формат перемовин, Туреччина не демонструє стабільного прогресу в політичній сфері, що ставить під сумнів перспективи її повноцінного членства в ЄС. Таким чином, її дослідження фокусує увагу на нормативному вимірі процесу інтеграції [47].

А. Кудряченко проводить паралелі між євроінтеграційними прагненнями України та Туреччини в контексті спільних викликів, серед яких – відсутність чіткої стратегії з боку ЄС, втома від розширення та вплив внутрішньополітичної ситуації на темпи реформ. Автор розглядає Туреччину як приклад країни, яка, попри тривалу історію євроінтеграційного курсу, стикається з політичною невизначеністю та подвійними стандартами в оцінці з боку ЄС. Порівняльний аналіз дозволяє краще зрозуміти, як структурні бар'єри та вибіркова політика Євросоюзу можуть гальмувати процес європейської інтеграції інших держав-сусідів [45].

Загалом джерельна та наукова база роботи є інформативною, достовірною та достатньою для розкриття теми нашого дослідження. Водночас, вона дозволяє комплексно підійти до аналізу відносин Туреччини та ЄС, враховуючи як політичні, інституційні, так і культурно-цивілізаційні аспекти.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Відносини Туреччини з Європейським Союзом є досить суперечливими, що зумовлює необхідність чіткого окреслення основних понять, термінів та наукових категорій. Понятійно-категоріальний апарат дослідження становить підґрунтя для аналізу динаміки інтеграційних процесів та особливостей євроінтеграційної політики Турецької Республіки. Саме крізь призму цих категорій стає можливим глибше розуміння як зовнішньополітичної стратегії Туреччини, так і внутрішніх трансформацій, викликаних тривалим євроінтеграційним процесом.

У центрі понятійного апарату перебуває категорія “європейська інтеграція”, яка в сучасних дослідженнях трактується як багатоформатний процес, що включає не лише економічне, а й політичне, інституційне та культурне зближення країн-кандидатів із ЄС. На думку Д. Сіджанські, європейська інтеграція – це «мирна революція», яка «докорінно змінила хід історії», адже процес інтеграції перетворив Європу на зону стабільності, де мир і процвітання стали результатом економічної і політичної співпраці. Водночас, зростання вимог до демократичних стандартів і прав людини, що супроводжують процес інтеграції, стало важливим фактором на шляху до європейської спільноти, що особливо відчувається у випадку Туреччини, процес євроінтеграції якої супроводжується чисельними політичними дискусіями про відповідність країни європейським цінностям [95].

Із цим узгоджується і те, що європейська інтеграція не була лінійним процесом, і кожен крок вимагав корекцій залежно від розвитку геополітичних умов і внутрішніх викликів. Підтвердженням цього є зміна геополітичних і геоекономічних параметрів інтеграційного процесу, зокрема після завершення “холодної війни”, що відкрило нові можливості для розширення ЄС. Як зазначає Е. Гідденс, інтеграція є «наступальною операцією», спрямованою на «розширення національних горизонтів», і саме ці зміни стали важливою частиною формування нових політичних і економічних вимог для країн-кандидатів [42].

Категорія “асоціація” в контексті зовнішньої політики ЄС визначається науковцями як гнучка форма співробітництва, що передбачає поетапне наближення до стандартів Євросоюзу без гарантій набуття повноправного членства. Відповідно до концепції Європейської політики сусідства, така модель стала типовою для країн Східного партнерства, що детально аналізується у працях української дослідниці В. Халаджи. Турецька асоціація має подібні риси, однак її унікальність полягає у формальній наявності перспективи членства, що зумовило особливий формат угоди про митний союз із ЄС 1995 р. [49].

Поняття “кандидат на вступ” у новітніх дослідженнях все частіше розглядається крізь призму політики переговорної умовності (negotiation conditionality), де ЄС використовує статус кандидата як важіль впливу на перебіг внутрішніх реформ країни. Так, турецький дослідник Х. Чавлак зазначає, що саме кейси таких країн, як Туреччина, найяскравіше демонструють складність і суперечливість впливу Євросоюзу на деякі країни-кандидати, що часто виходить за межі формальної імплементації норм та стандартів і охоплює більш складні реакції на зовнішній тиск та стимули. Водночас, А. Кудряченко, який аналізує в своїх роботах політику ЄС щодо України, пропонує висновки про політизовану, непослідовну та амбівалентну стратегію ЄС, які можна узагальнити як характерну рису підходу до так званих «складних» кандидатів і сусідів (це і Туреччина, і Західні Балкани, і, певною мірою, Україна та Грузія). Таким чином, можна зробити висновок, що після розширення 2004 р. ЄС дедалі частіше застосовує до нових країн політику переговорної умовності замість тієї жорсткої та послідовної, яку застосовував до країн ЦСЄ в 1990-х рр. [45; 57].

Термін “переговорний процес” набуває нових значень у зв'язку із затяжними переговорами з Туреччиною, які дедалі більше перетворюються на приклад стратегічного глухого кута: сторони не готові остаточно згорнути діалог, але й не демонструють реальної готовності до компромісу. Як зазначають Ф. Аксю та С. Гюдер, саме політика взаємних фактичних дій та

відмови визнавати інтереси одна одної (як у випадку з кіпрським питанням) не лише ускладнює врегулювання кризи, але й блокує просування переговорного треку загалом. Ф. Шиммельфеннінг також підкреслює, що переговори з Туреччиною ілюструють асиметричну взаємозалежність, коли ЄС зберігає право призупиняти переговори, не згортаючи процесу остаточно [51; 92].

У межах даного дослідження важливим є також поняття “європеїзації”, яке застосовується для визначення процесу внутрішніх перетворень у країнах-кандидатах під впливом норм, стандартів та політичних практик ЄС. Теоретичні засади концепції європеїзації закладено у працях таких авторів, як К. Раделлі, який визначає її як «процес впливу європейських норм на національні структури управління». У контексті турецьких реформ 2000-х рр. поняття європеїзації широко застосовували Т. Дієз та Ф. Шиммельфеннінг, які розглядали її як інструмент м’якої сили ЄС щодо Туреччини [63; 97].

В українському науковому дискурсі концепція європеїзації активно застосовується для аналізу перспектив України на шляху інтеграції до ЄС. Так, Н. Попова зазначає, що під європеїзацією варто розуміти поширення політичного і нормативного впливу ЄС на нові держави-ЄС та країни сусідніх регіонів, з урахуванням особливостей конкретних держав та етапів їх відносин із Євросоюзом [48].

Важливо зазначити, що в останні роки в академічній літературі зростає інтерес до порівняльного аналізу турецького та українського досвіду євроінтеграції. Зокрема, Ф. Шиммельфеннінг прямо вказує на те, що Туреччина і країни Східного партнерства (включно з Україною) демонструють межі і виклики європеїзації, коли відсутність перспективи членства послаблює трансформаційний вплив ЄС [93].

Таким чином, понятійно-категоріальний апарат дослідження, застосований для аналізу процесів європейської інтеграції Туреччини, дозволяє глибше зрозуміти складність і багатовимірність цих процесів. Використані категорії, такі як “європейська інтеграція”, “асоціація”,

“кандидатство на вступ”, “переговорна умовність” та “європеїзація”, виступають важливими інструментами для аналізу внутрішніх трансформацій, зумовлених зовнішнім впливом ЄС, а також для вивчення політичних, економічних і соціальних аспектів інтеграційних процесів.

1.3. Соціально-економічний та політичний профіль Туреччини та ЄС

Успішність інтеграційних процесів значною мірою залежить від соціально-економічного та політичного розвитку країн-учасниць. У цьому контексті порівняльний аналіз основних параметрів Турецької Республіки та Європейського Союзу набуває особливої актуальності. Туреччина – держава з унікальним геополітичним положенням, складною історичною спадщиною та амбітною зовнішньополітичною стратегією – вже кілька десятиліть перебуває в орбіті європейської інтеграції. Водночас, Європейський Союз є високорозвиненим наднаціональним утворенням, що об’єднує країни з усталеними демократичними інститутами, ринковою економікою та високими стандартами життя.

Аналіз соціально-економічного і політичного профілю Туреччини та ЄС дозволяє визначити глибинні чинники сумісності чи несумісності обох сторін, виявити структурні особливості державного управління, тенденції в макроекономічному розвитку, особливості демографічної динаміки, культурного середовища та міжнародного позиціонування. Такий порівняльний підхід є важливою передумовою для критичного осмислення перспектив євроінтеграційного курсу Туреччини, а також для екстраполяції її досвіду на український контекст.

Туреччина займає ключове геополітичне положення між Європою та Азією, що історично зумовило її важливу роль у міжцивілізаційному діалозі. Важливе значення геополітичне положення Турецької Республіки має також і з точки зору її транзитного потенціалу. Більша частина території країни (близько 97%) розташована в Азії (Анатолія), лише невелика частина – у

Європі (Східна Фракія). Це дає підстави характеризувати Туреччину як трансконтинентальну державу [75].

Формування турецької державності має глибоке історичне коріння. Пік могутності Туреччини припав на період існування Османської імперії (XIV–XX ст.), яка у період свого розквіту охоплювала значні території Південно-Східної Європи, Близького Сходу та Північної Африки. Після Першої світової війни, внаслідок поразки Османської імперії та наступного греко-турецького конфлікту, на уламках Османської імперії постала сучасна Турецька Республіка, проголошена 29 жовтня 1923 р. Реформи, здійснені в країні під керівництвом Мустафи Кемалю Ататюрка, мали на меті секуляризацію, модернізацію та європеїзацію країни, зокрема шляхом відмови від султанату та халіфату, впровадження латинської абетки, реформування правової та освітньої систем [118].

Європейський Союз, в свою чергу, є результатом поступового історичного процесу європейської інтеграції, що розпочався після Другої світової війни. Початком інтеграційного процесу в Західній Європі можна вважати створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) у 1951 р. У 1957 р. було засновано Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), а згодом – Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом). Поступова еволюція цих організацій, поглиблення інтеграційних процесів та розширення складу учасників призвели до створення в 1993 р. Європейського Союзу. Сучасний ЄС є унікальним наднаціональним утворенням, що поєднує риси міждержавної співпраці та федеративного об'єднання [32].

Географічно ЄС охоплює значну частину Європейського континенту, включаючи 27 держав із різними культурними традиціями, рівнем економічного розвитку, ресурсним та демографічним потенціалом. Його просторове ядро знаходиться в Західній Європі, проте межі Союзу простягаються від Скандинавії до Середземного моря, від Атлантики до східного кордону з Україною та Туреччиною.

Таким чином, Туреччина і ЄС мають різні траєкторії

історико-територіального розвитку, але їх географічна близькість, взаємозалежність і спільні виклики створюють підґрунтя для тривалої взаємодії. Геополітична роль Туреччини як регіонального гравця й стратегічного партнера, а також як країни-кандидата на вступ до ЄС, визначає доцільність вивчення її профілю в контексті європейської інтеграції.

За формою державного устрою Туреччина є унітарною республікою з президентською формою правління, яка була остаточно закріплена внаслідок конституційної реформи 2017 р. Ця реформа передбачала скасування посади прем'єр-міністра та зосередження виконавчої влади в руках президента, який поєднує функції глави держави та уряду. На сучасному етапі політична система Туреччини характеризується високим рівнем централізації управління.

Адміністративно країна поділена на 81 провінцію, які очолюють губернатори, яких призначає центральна влада. Органи державної влади поділені на три гілки: виконавчу, яку очолюють президент і уряд; законодавчу (Велике національне зібрання Туреччини) та судову. У політичному житті Туреччини активну роль відіграють численні партії, серед яких домінує Партія справедливості та розвитку (АКР), що зберігає владу з 2002 р. Водночас, у країні спостерігається зростання впливу виконавчої влади на судову та законодавчу гілки, що викликає занепокоєння серед правозахисних організацій [39; 72].

Європейський Союз, навпаки, має унікальну наднаціональну політичну структуру, яка поєднує елементи міжурядового співробітництва та наддержавного урядування. Основою функціонування ЄС є принцип субсидіарності – право приймати рішення на найнижчому рівні. Інституційна структура Євросоюзу включає Європейську комісію як виконавчий орган, Європейський парламент, що обирається прямим голосуванням, Європейську раду, яка визначає стратегічні напрями розвитку, а також Раду ЄС, Суд Європейського Союзу та Європейський центральний банк. Така система забезпечує багаторівневу взаємодію між інституціями,

державами-учасниками об'єднання та громадянами [62].

Таким чином, політичні структури Туреччини та ЄС демонструють принципово різні моделі врядування: унітарна централізована система з домінуванням виконавчої влади в Туреччині контрастує з багаторівневою, децентралізованою та інституційно збалансованою структурою ЄС. Попри те, що Туреччина тривалий час зберігала ознаки парламентської демократії з елементами плюралізму, конституційна реформа 2017 р. докорінно змінила її політичну модель, перетворивши країну на унітарну президентську республіку з високою концентрацією владних повноважень в руках глави держави. Таким чином, еволюція турецької політичної моделі засвідчує відхід від використання механізму стримувань і противаг на користь концентрації виконавчих повноважень у руках президента. Натомість, політична модель Європейського Союзу від самого початку формувалась як наднаціональна і децентралізована, заснована на багаторівневому управлінні, принципі субсидіарності та інституційній взаємодії між державами. У результаті, різноспрямованість інституційного розвитку Туреччини та ЄС створює глибоку нормативно-політичну асиметрію, що ускладнює їх узгодження в межах потенційного членства Туреччини в Європейському Союзі [103].

Розглядаючи склад населення та демографічні процеси в Туреччині та ЄС, слід зазначити, що Туреччина демонструє позитивну динаміку приросту населення, що відрізняє її від більшості європейських країн. Станом на 2024 р., чисельність населення Туреччини перевищувала 85 мільйонів осіб (Табл. 1.1). Близько 77% мешканців проживає у міських агломераціях, зокрема в Стамбулі, Анкарі та Ізмірі. В етнічному відношенні більшість мешканців Туреччини є етнічними турками, проте значну частину населення становлять курди (до 20%), що сприяло появі т. зв. «курдського питання». Культурна ідентичність Туреччини формувалась під впливом ісламу, османської спадщини та секулярних реформ, здійснених у XX ст., що породжує появу розбіжностей у поглядах на подальший розвиток Туреччини [94].

Таблиця 1.1

Основні демографічні показники Туреччини (станом на 2024 р.)

Показник	Значення
Чисельність населення у 2024 р.	85,6 млн. осіб
Чисельність населення у 2030 р. (прогнозована)	88,5 млн. осіб
Середньорічний темп зростання у 2020 – 2023 рр.	0,81 %
Медіанний вік населення	34,2 років
Народжуваність	13,3 ‰
Смертність	5,8 ‰
Природний приріст	+0,7 %
Механічний приріст (сальдо міграції)	+2,0 ‰
Загальний приріст	+0,9 %
Сумарний коефіцієнт народжуваності	1,51 дітей/жінку
Число народжень хлопчиків відповідно до народжень дівчаток	1,05
Середній вік народження першої дитини	23,2 років
Середній розмір сім'ї	3,5 осіб
Очікувана тривалість життя	77,7 років
Частка утриманців на (100 осіб у віці 15-64)	
- дітей (0-14 років)	26,0 %
- літніх (65 років і старше)	9,8 %
Рівень урбанізації (частка міського населення)	77,7 %
Частка іммігрантів у населенні	2,8 %
Індекс людського розвитку (ІЛР)	0,838

Складено авторкою за матеріалами: [116; 118; 122; 127].

Розглядаючи демографічні процеси в ЄС необхідно зазначити, що країни Європейського Союзу стикаються з проблемами демографічного старіння – медіанний вік населення ЄС становить близько 44 років. У багатьох країнах ЄС спостерігається негативний природний приріст населення, що компенсується переважно за рахунок імміграції. ЄС вирізняється мультикультурністю, що є наслідком як міжєвропейської мобільності, так і збільшенням міграційних потоків з Африки, Азії та Близького Сходу. Культурна політика Євросоюзу спрямована на підтримку мовного та культурного розмаїття, одночасно просуваючи такі європейські цінності, як інклюзивність та повага до прав людини. Система соціального забезпечення в більшості країн ЄС залишається однією з найрозвиненіших у світі. Вона спрямована на підтримку загального добробуту населення та зменшення соціальної нерівності [90].

Таблиця 1.2

Основні макроекономічні показники Туреччини станом на 2024-2025 рр.

Показник	Всього (валовий показник)		На душу населення	
	млрд дол.		\$/осіб	
ВВП у поточних цінах (за паритетом купівельної спроможності) 2024 р.	млрд дол.	3 463	\$/осіб	40 501
Середній темп зростання ВВП у 2024 р.	% на рік	3,2%	X	-
Зайнятість в економіці (чисельність економічно активного населення)	тис. чол.	32,2	роб./ 100 осіб	26
Рівень безробіття	%	7,9%	X	-
Темп інфляції	%	42,2%	X	-
Кредитна ставка приватних банків	%	45%	X	-
Доходи держбюджету	млрд лір	939,5	TRY/осіб	10975
Витрати держбюджету	млрд лір	956,1	TRY/осіб	11169
Державний борг	млрд дол.	254,3	\$/осіб	2971
Обсяг грошей в обороті	млрд лір	607	TRY/осіб	7091
Запаси валюти і золота	млрд дол.	155,2	\$/осіб	1814
Сільське і лісове господарство	%	14,8	X	-
Промисловість і будівництво	%	27,3	X	-
Сфера послуг	%	58	X	-
Зовнішня заборгованість	млрд дол.	515,5	\$/осіб	6016

Складено авторкою за матеріалами: [28; 31; 117; 119; 120; 128].

Таким чином, демографічні профілі Туреччини та Європейського Союзу істотно контрастують. Існуючі відмінності формують різні суспільні пріоритети: Туреччина концентрується на питаннях національної єдності та модернізації, тоді як ЄС – на інтеграції культурного розмаїття, підтримці соціального балансу та забезпеченні прав людини. У контексті євроінтеграції такі розбіжності потребують синхронізації підходів до соціальної політики, ідентичності та культурної інклюзії.

Аналізуючи економічний профіль Турецької Республіки та ЄС, маємо зазначити наступне: економіка Туреччини характеризується як перехідна – від аграрно-індустріальної до індустріально-постіндустріальної моделі. Державна участь в економіці залишається доволі значною, особливо в стратегічних секторах, таких як енергетика, оборонна промисловість, інфраструктура. У 2023 р. Туреччина демонструвала зростання ВВП на рівні

понад 4%: номінальний ВВП сягнув 1,118 трлн дол. США, а реальний ВВП на душу населення склав понад 42 тис дол. США (Табл. 1.2). Однак, економіка залишається вразливою до зовнішніх шоків, інфляції (яка в окремі періоди перевищувала 60%) та валютних коливань. Провідні галузі – текстильна, автомобілебудівна, харчова промисловість, будівництво та туризм [118].

Обсяг ВВП Туреччини, млрд дол

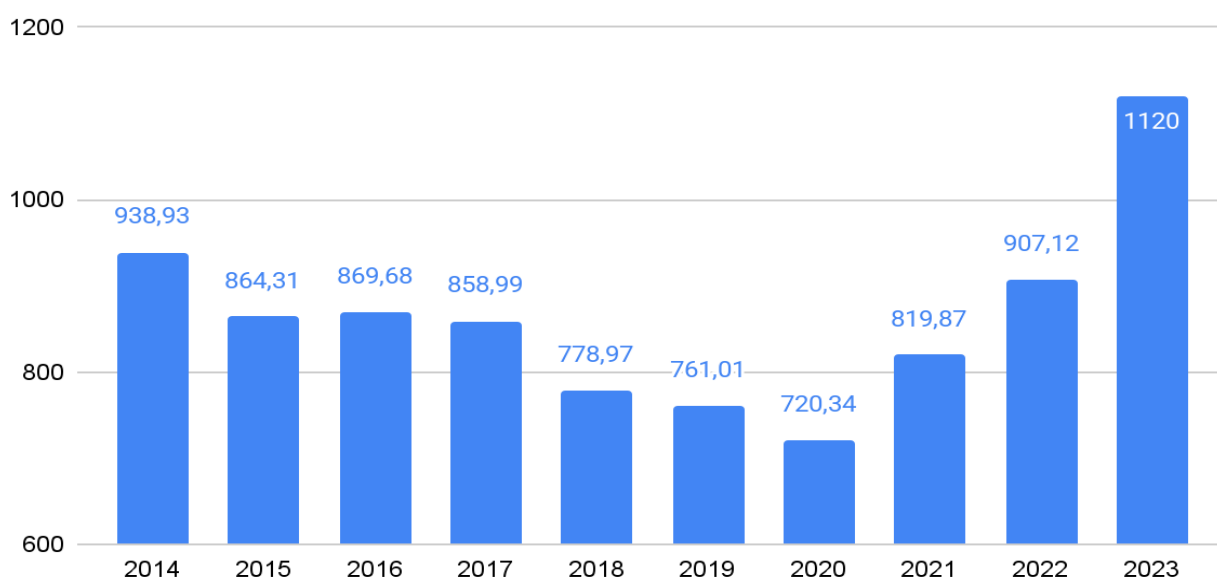

Рис. 1.1. Динаміка обсягів ВВП Туреччини в період з 2014 по 2023 рр.

Розроблено авторкою за матеріалами: [125]

Динаміка ВВП Туреччини за останнє десятиліття свідчить про нестійкий, але переважно позитивний тренд (див. рис. 1.1), а аналіз глобальних рейтингів свідчить про змішані результати – від відносно високого рівня людського розвитку (45 місце за ІРЛП) до низьких показників економічної свободи (111 місце) (див. Табл. 1.3, Рис. 1.2).

Таблиця 1.3

Місце Туреччини в міжнародних рейтингах

Об'єкт дослідження (час публікації)	Місце	Кількість країн	Організація
Глобальний індекс конкурентоспроможності зростання (2019 р.)	61	141	Всесвітній економічний форум (WEF)
Рейтинг всесвітньої конкурентоспроможності (2024 р.)	53	67	Міжнародний інститут управлінського розвитку (IMD)
Індекс розвитку людського потенціалу (2024 р.)	45	193	ООН
Інвестиційний клімат (2024 р.)	відсутні дані	50	Інститут оцінки ризику бізнес-середовища (BERI)
Індекс мережевої готовності (2024 р.)	58	133	Всесвітній економічний форум (WEF)
Індекс економічної свободи (2024 р.)	111	176	Фонд "Спадщина", газета "The Wall Street Journal"
Індекс добробуту Legatum (2024 р.)	95	167	Інститут "Легатум"
Зручність ведення бізнесу (2019 р.)	33	190	Всесвітній банк

Складено авторкою за матеріалами: [27; 30; 34; 35; 38; 41; 121].

ЄС є прикладом міждержавного об'єднання країн з високорозвиненою ринковою системою, де в структурі економіки переважає сектор послуг, інноваційних технологій та цифрової трансформації. ЄС функціонує як єдиний внутрішній ринок, що забезпечує вільний рух товарів, капіталу, послуг і робочої сили. Макроекономічна політика ЄС координується через механізми економічного й бюджетного нагляду, зокрема в межах Єврозони. Євросоюз є другим у світі економічним блоком за обсягом ВВП після США, а деякі з його країн (Німеччина, Франція, Італія) входять до G7 [36].

Номінальний ВВП країн світу станом на 2023 р., трлн дол

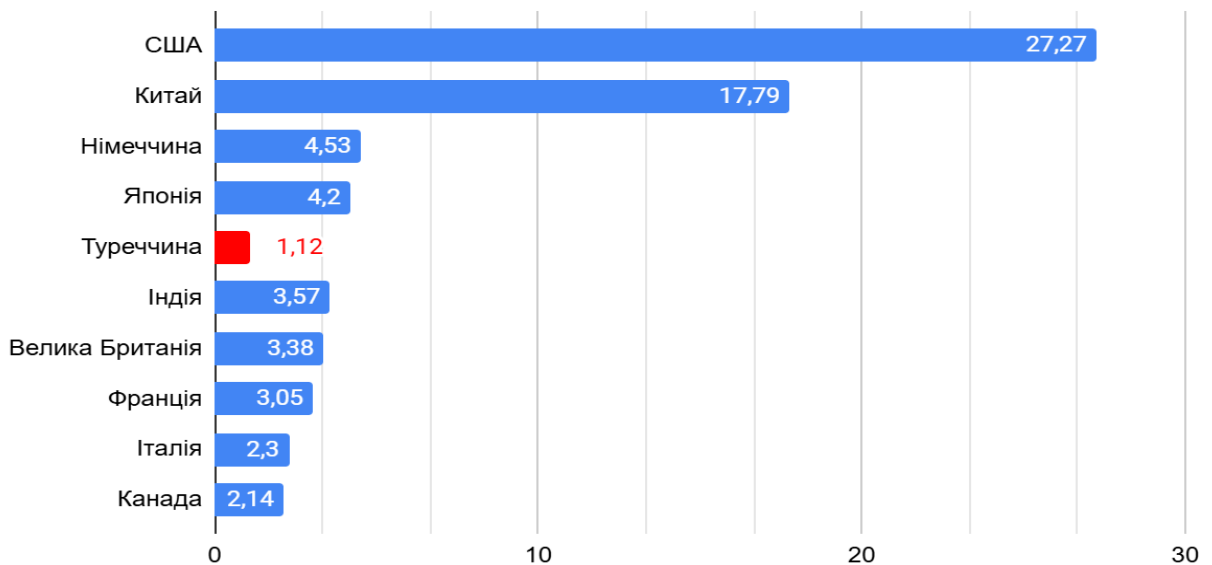

Рис. 1.2. Місце Туреччини в рейтингу найбільших економік світу за обсягом номінального ВВП. Розроблено авторкою за матеріалами: [125].

Валовий внутрішній продукт ЄС у 2024 р. за паритетом купівельної спроможності становить близько 19,4 трлн доларів США, що в перерахунку на душу населення дорівнює понад 62 тис. доларів. Це свідчить про високий рівень добробуту серед мешканців Союзу. Середні темпи зростання економіки в 2024 р. становили 1%, що відображає стабільність, хоча й помірне пожвавлення економічної активності (див. Табл. 1.4).

У структурі економіки домінує сектор послуг, який формує близько 72% ВВП, тоді як промисловість і будівництво забезпечують близько 27%, а сільське і лісове господарство – лише 1,3%. Така структура відповідає тенденціям постіндустріального розвитку, де акцент робиться на інноваційні технології, цифрову трансформацію, фінансові послуги та екологічно орієнтовані галузі. Особливо вагома роль відводиться «зеленій» енергетиці та сталому розвитку, які є пріоритетами Європейського зеленого курсу – амбітної стратегії переходу до кліматично нейтральної економіки.

Таблиця 1.4

Основні макроекономічні показники ЄС станом на 2024-2025 рр.

Показник	Всього (валовий показник)		На душу населення	
	млрд дол.		\$/осіб	
ВВП у поточних цінах (за паритетом купівельної спроможності) 2024 р.		19412		62315
Середній темп зростання ВВП у 2024 р.	% на рік	1	X	-
Зайнятість в економіці (чисельність економічно активного населення)	тис. чол.	197783	роб./ 100 осіб	44
Рівень безробіття	%	1,8	X	-
Темп інфляції	%	2,4	X	-
Державний борг	% ВВП	87,4	X	-
Сільське та лісове господарство	%	1,3	X	-
Промисловість і будівництво	%	26,7	X	-
Сфера послуг	%	72	X	-
Зовнішня заборгованість	трлн дол.	18601	\$/осіб	41410

Складено авторкою за матеріалами: [25; 28; 67; 111; 112; 123].

Рівень зайнятості у Союзі залишається високим – близько 44 робочих на 100 осіб населення, при цьому рівень безробіття утримується на низькому рівні – 1,8%. Інфляція у 2024 р. склала 2,4%, що є контрольованим показником у межах цільових орієнтирів Європейського центрального банку. Щодо фінансової стабільності, державний борг ЄС становить 87,4% ВВП, що вказує на помірний рівень заборгованості з огляду на масштаби економіки.

Зовнішня заборгованість ЄС досягла 18,6 трлн доларів, що відповідає приблизно 41 тис. доларів на душу населення, відображаючи високу інтегрованість економіки у глобальні фінансові ринки. Загалом, економічний профіль ЄС характеризується високим рівнем розвитку, стабільністю та інноваційністю, а також зростаючою орієнтацією на цифровізацію та екологічну відповідальність.

Отже, попри динамічне зростання та значний виробничий потенціал, економіка Туреччини залишається структурно вразливою – як через нестабільну макроекономічну політику, так і через зовнішні ризики, що обмежують її інтеграційну стійкість. Європейський Союз, навпаки, демонструє високу ступінь економічної інтегрованості, технологічної

розвиненості та нормативної передбачуваності, що забезпечує макроекономічну стабільність. З цього випливає, що економічне зближення Туреччини з ЄС потребує глибших інституційних реформ, зниження рівня державного втручання, покращення інвестиційного клімату та адаптації до принципів сталого розвитку, які визначають сучасну економічну модель Союзу.

Політична культура Туреччини характеризується амбівалентністю між авторитарними та демократичними тенденціями. З одного боку, країна має багатопартійну систему, у країні проводяться регулярні вибори; з іншого – останнє десятиліття засвідчило зростання кількості випадків обмеження свобод преси та громадянського суспільства. Значну роль у політичному дискурсі відіграють релігійно-консервативні сили [15].

Європейський Союз базується на чітко визначених політичних цінностях – верховенстві права, демократичності, дотриманні прав людини, гендерної рівності та недискримінації. Ці принципи є не лише декларованими, а й закріпленими у нормативних документах, зокрема в Договорі про Європейський Союз (ст. 2) та Хартії основних прав ЄС. Європейська управлінська культура орієнтована на досягнення консенсусу, прозорості, інституційної сталості і професійної державної служби. Активна участь громадян у процесі прийняття рішень забезпечується через механізми консультацій, петицій, громадських слухань, виборів до Європарламенту [1; 23; 24].

Політична культура Туреччини тяжіє до гібридної моделі, де формальні демократичні механізми співіснують із концентрацією влади та звуженням громадянських свобод, що суперечить демократичним стандартам ЄС. У той час як Євросоюз дотримується принципів плюралізму, верховенства права та інклюзивного управління, Туреччина демонструє відхід від ліберальної демократії у бік авторитаризму. Це створює глибокий ціннісний та інституційний розрив між сторонами й ускладнює процес адаптації Туреччини до політичних критеріїв членства в ЄС.

У культурній площині, ідентичність Туреччини формувалася під впливом спадщини Османської імперії, ісламу, тюркських традицій та західної модернізації, започаткованої з часів Ататюрка. Цінності турецького суспільства часто балансують між секуляризмом і релігійним консерватизмом. Національна ідея ґрунтується на єдності нації, суверенітеті та сильному централізованому керівництві. Патріотизм має чітко виражений державницький та унітарний характер [74].

ЄС не має єдиної національної ідеї, натомість ґрунтується на спільних цінностях: повазі до прав людини, демократії, толерантності, культурному різноманітті, міжетнічному діалозі. Євросоюз підтримує модель «єдності в різноманітті», де множинність традицій і культурних ідентичностей визнається цінністю. ЄС просуває ліберальні гуманістичні ідеали як основу свого інтеграційного проєкту [3].

Тож, можемо зробити висновок, що поки культурна модель Туреччини спирається на синтез традиціоналізму, ісламу та ідеї національної єдності, ЄС апелює до постнаціональних, ліберальних та мультикультурних орієнтирів. У результаті культурно-ціннісні фундаменти двох систем різняться як за ідеологічною основою, так і за практиками суспільної інтеграції, що ускладнює гармонійне поєднання турецької моделі з нормативною моделлю Європейського Союзу та створює додаткові виклики для її євроінтеграційних прагнень.

Таким чином, порівняльний аналіз соціально-економічного та політичного профілю Туреччини та Європейського Союзу засвідчує наявність суттєвих відмінностей між ними як у структурних, так і в ціннісних аспектах. Туреччина демонструє динамічний демографічний розвиток та прагнення до економічної модернізації, водночас, залишаючись державою з високим рівнем централізації, нестабільною інституційною рівновагою та суперечливою політичною культурою. Європейський Союз, натомість, уособлює модель зрілої демократії, ліберальної багаторівневої системи управління та високорозвиненої постіндустріальної економіки. Внаслідок цього між

сторонами зберігається асиметрія, що ускладнює повноцінну інтеграцію Туреччини до європейського простору без глибших трансформацій у внутрішній політиці, правовій системі та суспільних практиках.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ТУРЕЧЧИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Розвиток відносин Туреччини та Європейського Економічного Співтовариства в 1957 – 1992 рр.

Взаємодія Турецької Республіки з Європейським Економічним Співтовариством розпочалась фактично одразу після його заснування. Період із 1957 р. по 1992 р. можна назвати “періодом циклів”, шляхом проходження яких Туреччина набула репутації країни з найдовшим переговорним процесом вступу в ЄС. Проте у цей же час взаємодія між сторонами набула деяких якісно нових форм – сторони уклали Угоду про асоціацію, відбулось поступове поглиблення політичного діалогу, посилилась економічна інтеграція між Турецькою Республікою та ЄЕС. На даному етапі спостерігалась також трансформація підходів ЄЕС до країн-партнерів, зокрема у контексті “холодної війни” та зміни міжнародного порядку.

Активізація взаємодії Туреччини з Британією та США відбулась ще на фінальному етапі Другої світової війни. Претензії СРСР щодо територій на півночі Туреччини та вимоги надати військово-морські бази у протоках сприяли тому, що Туреччина стала стратегічним союзником США, після отримала від них допомогу в рамках "доктрини Трумена". Протягом повоєнної історії Туреччина приєдналась практично до всіх основних європейських регіональних організаціях, таких як Рада Європи, ОЕСР і Спільний ринок. Таким чином, Туреччина послідовно інтегрувалась у західну систему міжнародних відносин, прагнучи стати повноправним учасником європейських економічних і політичних структур [14].

Логічним продовженням євроатлантичного курсу стала зацікавленість Туреччини у співпраці з новоствореним ЄЕС. У 1959 р. Туреччина подала заявку щодо отримання статусу асоційованого члена ЄЕС, який їй було надано в 1963 р. Співтовариству знадобилось чотири роки, щоб прийняти

рішення. Причиною цього став військовий переворот у Туреччині 1960 р. Хоча новий режим пообіцяв здійснити демократичних транзит, але обмеження прав і свобод громадян, переслідування та суди над політичними опонентами викликали стурбованість у європейських лідерів [114].

В цей період за більш тісну співпрацю з Туреччиною виступала ФРН. Після Другої світової війни Західна Німеччина була ключовим союзником США і прагнула зміцнення західного блоку. Туреччина, як член НАТО з 1952 р., мала стратегічне значення у стримуванні СРСР. Таким чином, німецьке керівництво розглядало Анкару як актора, здатного сприяти забезпеченню стабільності на південному фланзі Альянсу. Крім того, у післявоєнний період між країнами склались міцні економічні зв'язки. Післявоєнне економічне зростання Західної Німеччини супроводжувалось нестачею робочої сили, що спонукало уряд розпочати програму "Gastarbeiter". В її межах мільйони трудових мігрантів із середземноморських країн, зокрема Туреччини, Іспанії та Італії, прибули до Німеччини. Відтак, можна вважати, що зацікавленість ФРН у співпраці з Туреччиною була зумовлена не лише геополітичними, але також і економічними міркуваннями [70].

На відміну від ФРН Франція виступала проти співпраці з Туреччиною. Протидія з боку Франції була обумовлена позицією президента Ш. де Голля, який виступав за обмеження впливу США на європейську політику і прагнув побудувати автономну Європу. Він, в цілому, не підтримував ідею розширення ЄЕС, в тому числі й за рахунок вступу Туреччини, оскільки вважав, що це сприятиме розмиванню європейської ідентичності [84]. Згодом Франція переосмислила свою позицію щодо Туреччини. Вона почала бачити в ній не загрозу, а шанс посилити свій вплив у регіоні. Таким чином, остаточне рішення ЄЕС розпочати діалог з Туреччиною щодо її інтеграції до Співтовариства можна розглядати як один із наслідків "холодної війни" [73].

Анкарська угода, ратифікована 1 грудня 1964 р., стала базовим документом щодо розбудови турецько-європейського співробітництва. Цей

документ визначав цілі та форму взаємодії між Турецькою Республікою та ЄЕС і передбачав поступову інтеграцію Туреччини до ЄЕС протягом трьох етапів [2].

Перший, підготовчий етап (1965–1969 рр.) передбачав надання Туреччині економічних пільг, зокрема тарифних, що збільшувало можливості для експорту на європейський ринок важливих сільськогосподарських товарів турецького виробництва. Також, згідно з Угодою, Туреччина отримувала кредити на розвиток інфраструктурних проєктів. Таким чином, ЄЕС зобов'язалось зміцнити турецьку економіку та підготувати її до формування митного союзу. Це було закріплено статтею 3 Анкарської угоди, в якій зазначалося: «Під час підготовчого етапу Туреччина за допомогою Співтовариства зміцнить свою економіку, щоб мати змогу виконувати зобов'язання, які будуть покладені на неї протягом перехідного та заключного етапів» [2].

Другий, перехідний етап розпочався після підписання 23 листопада 1970 р. Додаткового протоколу. Протокол передбачав поступове зниження митних бар'єрів протягом 22 років, запровадження знижок на імпорт товарів з Європи та поступове скасування мит у двосторонньому порядку. Даний етап передбачав створення умов для поступової адаптації до вимог спільної європейської сільськогосподарської політики та поступовий розвиток митного союзу між сторонами [59].

Третій, заключний етап вже передбачав створення митного союзу між ЄЕС та Турецькою Республікою, разом з прийняттям регламенту міграції турецької робочої сили й капіталу. До кінця 1995 р. Туреччина мала повністю лібералізувати імпорт промислових товарів з ЄЕС, розробити регламент щодо міграції турецької робочої сили й капіталу. Після виконання цих умов передбачалось, що Туреччина стане повноправним членом Європейського Співтовариства [46].

У той же час, слід зазначити, що на початку 1960-х рр. у Турецькій Республіці здійснюється політика індустриалізації, для здійснення якої

запроваджуються п'ятирічні плани розвитку. Натомість, Угода про асоціацію з ЄЕС передбачала зниження торговельних бар'єрів, а на пізніших етапах – дозволити вільне пересування робочої сили між Туреччиною та ЄЕС. Така ситуація свідчить про суперечність між внутрішніми економічними пріоритетами Туреччини та зовнішньоекономічним курсом на євроінтеграцію, що з самого початку ускладнювало реалізацію положень Угоди про асоціацію на практиці [64].

Підготовчий етап розпочався в день набрання чинності Анкарської угоди, тобто 1 грудня 1964 р. Угода передбачала, що цей етап триватиме п'ять років, але вже через три роки уряд Туреччини повідомив ЄЕС про готовність перейти до наступного етапу. Фактично Туреччина не була економічно готова до цього переходу, втім пришвидшити зближення з ЄЕС її спонукали дві причини. По-перше, в 1967 р. заявку Великої Британії про членство в ЄЕС було вдруге відхилено. По-друге, в Греції стався військовий переворот, в результаті якого до влади прийшла військова хунта, відома також як Режим полковників. Туреччина розглядала ці події як можливість для себе посилити свої позиції в регіоні та скористатись нагодою розширити співпрацю з Європейським Співтовариством [50].

Однак, хоча всередині Туреччини переважали здебільшого скептичні погляди на поспішний початок перехідного етапу, переговори щодо цього розпочались 9 грудня 1968 р. ЄЕС вирішило, що Туреччина ще не готова до перехідного періоду, і погодилось на переговори щодо укладання Додаткового протоколу через кілька років, у 1969 р. Цей документ, підписаний 23 листопада 1970 р., офіційно започаткував перехідний етап інтеграції [104].

Втім перешкодою на шляху реалізації даного документу став черговий військовий переворот, що стався у 1971 р., в результаті якого прем'єр-міністра С. Деміреля було усунуто з посади. Країну охопила нова хвиля згортання демократичних прав та свобод. В цей період зазнало репресій курдське населення, а «курдське питання» і до сьогодні залишається

наріжним каменем у відносинах між Туреччиною та ЄС. Державний переворот 1971 р. поставив на паузу переговорний процес між Туреччиною та ЄЕС. Як заявляв у той час Еміль Ноель, Генеральний секретар Комісії ЄЕС: «недемократичному режиму немає місця в демократичній спільноті» [61].

Втім, відносини Туреччина-ЄЕС, починаючи з 1970-х рр., інколи розглядають і як циклічний процес. Річ у тім, що Туреччина незмінно залишалась відданою більш тісній співпраці з ЄЕС і знову й знову підтверджувала свою зацікавленість у повноправному членстві. ЄЕС, зі свого боку, неодноразово підтверджував надії та очікування Туреччини. Проте труднощі у переговорах між Туреччиною та ЄЕС виникали й через заяви з боку турецьких лідерів, що Європейське Співтовариство не виконує свою частину Угоди про асоціацію, зокрема зобов'язання відповідно до Фінансових протоколів та вільне пересування населення [73; 85].

Інші труднощі були пов'язані з внутрішніми проблемами в Турецькій Республіці, які врешті завершилися військовим переворотом у 1980 р., в результаті якого влада перейшла до Ради національної безпеки. Наслідком перевороту стали чергова хвиля репресій і відтермінування діалогу Туреччини з ЄЕС. Обраний цивільний уряд змінив військову диктатуру лише наприкінці 1983 р. Таким чином, до цього часу відносини Туреччини з ЄЕС були заморожені, а дія Анкарської угоди була призупинена до 1986 р., коли відносини з ЄС знову почали нормалізуватись.

Варто зазначити, що активізації діалогу між Анкарою та Брюсселем сприяв і той факт, що в 1980-х рр. в Туреччині відбувся перехід від автаркічної моделі імпортозаміщення до експортноорієнтованої моделі. Зменшився рівень державного регулювання економічними процесами. Ці рішення призвели до серйозного збільшення показників експорту та імпорту (див. Рис. 2.1). Таким чином, країна почала відповідати ключовим економічним вимогам, що висувались до потенційних кандидатів на вступ до ЄЕС [104].

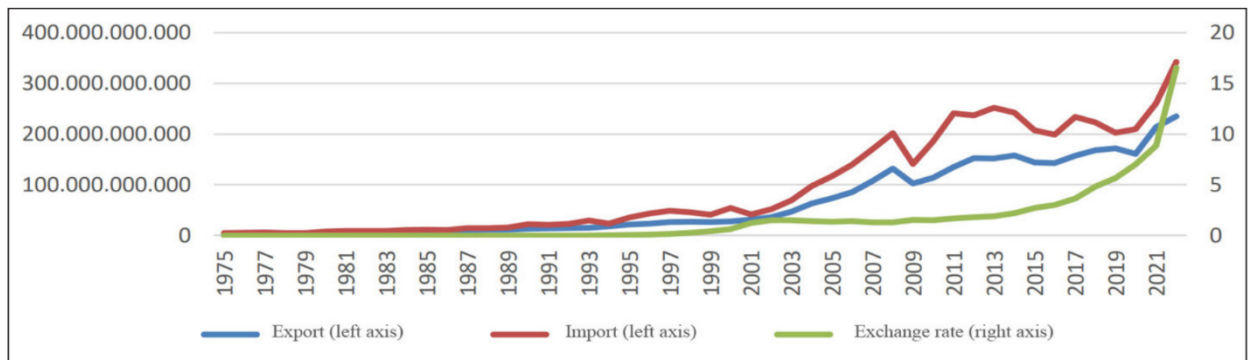

Рис. 2.1. Обсяги річного експорту, імпорту та обмінний курс Туреччини в період 1980-2022 рр. Джерело: [69].

14 квітня 1987 р. уряд Туреччини подав заявку на вступ до ЄЕС. Примітно, що Анкара подала заявку на основі статті 237 Римського договору, яка давала право будь-якій європейській країні зробити це, а не згідно з відповідними положеннями Анкарської угоди. Цей крок став логічним продовженням тривалих партнерських відносин між Туреччиною та ЄЕС. Проте заявка Туреччини не призвела до надання їй статусу країни-кандидата [56].

Відповідь на заявку Туреччина отримала лише через 2 роки у формі звіту. На той час ЄЕС фактично не міг розглядати нові заявки від будь-яких потенційних кандидатів, оскільки ЄЕС намагався інтегрувати три нові держави (Греція, Іспанія та Португалія), які приєднались до Співтовариства в 1980-х рр. У висновку Комісії було зазначено, що вступу Туреччини завадила ситуація в самому ЄЕС напередодні завершення створення Єдиного ринку, яка перешкоджала розгляду подальшого розширення. Загалом, не виникає сумнівів, що це, за словами аналітиків, був “мабуть, один із найменш сприятливих моментів в історії Співтовариства для такої заяви” [85].

Згідно з вищезгаданим звітом Комісії ЄС, основними причинами відмови стала обережність з боку Комісії щодо здатності Туреччини подолати економічні труднощі, які могли б виникнути у процесі інтеграції, а також наявні зауваження щодо функціонування демократії та дотримання прав людини в державі. Заявка Туреччини не була відразу відхилена, проте все

вказувало на те, що її не збирались розглядати в найближчому майбутньому. Це викликало у Туреччини сумніви щодо реалістичності її перспектив щодо вступу до ЄС у майбутньому [47].

Слід зазначити, що значною перешкодою для Туреччини на шляху її вступу до ЄС стала опозиція з боку Греції та Німеччини, які у 1987 р. не підтримали початок переговорів з Анкарою. Греція, зважаючи на давні напружені відносини з Туреччиною, традиційно виступала проти її участі в європейському інтеграційному процесі. Основним каменем спотикання залишалось кіпрське питання: після міжетнічного конфлікту 1963 р. та турецького вторгнення 1974 р., у 1983 р. турки-кіпріоти проголосили незалежність Північного Кіпру, яку визнала лише Туреччина. Це протистояння зумовило опір Греції вступу Туреччини до ЄС [79].

Що стосується Німеччини, то тут опозиція була не настільки прямою і жорсткою, як опозиція Греції. Особливістю німецько-турецьких відносин є наявність численної турецької діаспори в Німеччині, що сформувалась внаслідок реалізації вищезгаданої програми “Gastarbeiter” у 1960-х рр. Після закінчення періоду економічного піднесення багато турецьких робітників залишились у Німеччині, створивши найбільшу етнічну меншину в країні. Уряд Німеччини намагався інтегрувати її в німецьке суспільство, однак перспектива членства Туреччини в ЄС викликала занепокоєння через можливе збільшення потоку міграції з Турецької Республіки. Прогнозувалося, що від 10 до 18 мільйонів турків могли б переїхати до Західної Європи, що спричинило побоювання щодо подальших труднощів інтеграції, особливо з огляду на вже існуючі виклики [106].

Вартими згадки є також два документи, які 18 грудня 1989 р. оприлюднила Комісія ЄС: звіт “Думка Комісії за заявкою Туреччини про вступ до Спільноти” та доповідь “Турецька економіка: структура та розвиток”, яка стала додатком до основного звіту. У цих документах детально аналізувався стан турецької економіки, зокрема у порівнянні з такими країнами, як Греція, Іспанія та Португалія. Комісія наголосила, що

розпочинати переговори про вступ можливо лише за умови дотримання двох ключових принципів: по-перше, держава-кандидат повинна бути готовою взяти на себе всі зобов'язання, які випливають із членства в ЄЕС; по-друге, вона повинна бути здатною витримати економічне навантаження, пов'язане з процесом поетапної інтеграції. Пропонувалось, згідно з Угодою про асоціацію 1963 р., запровадити митний союз між Туреччиною та ЄС, який після виконання положень та серії перемовин врешті було створено в 1995 р. [4].

Особливу увагу було приділено впливу таких факторів, як значна територія Туреччини, динамічно зростаюче населення, але при цьому нижчий рівень економічного розвитку порівняно з середнім по Співтовариству. Наприклад, зазначалося, що з 1980 р. турецька економіка зробила разючий стрибок уперед: ВВП зростав на 5,2% на рік (за період 1981-88 рр.), а у 1988 р. Туреччині вперше з часів війни вдалося досягти профіциту поточного рахунку.

Проте, водночас, між Співтовариством та Туреччиною все ще існував суттєвий розрив у розвитку: порівняння ВВП на душу населення свідчило про те, що купівельна спроможність у Туреччині становить одну третину від середнього показника по Співтовариству. До того ж, перед Туреччиною досі стояв комплекс проблем, з яких можна виділили чотири: основні: 1) значні структурні диспропорції як у сільському господарстві, так і в промисловості; 2) макроекономічні дисбаланси; 3) високий рівень промислового протекціонізму; 4) низький рівень соціального захисту. Ці фактори викликали занепокоєння щодо того, чи зможе Туреччина ефективно адаптуватись до правил внутрішнього ринку ЄЕС без ризику для стабільності всієї структури [4].

Таким чином, попри тривалий період співпраці та статус асоційованого члена, Туреччина наприкінці 1980-х рр. зіштовхнулась з серйозними перешкодами на шляху до повноправного членства в Європейському Економічному Співтоваристві. Відмова у наданні статусу кандидата у 1989 р.

свідчила як про економічну відсталість Туреччини порівняно навіть з найменш розвиненими країнами ЄЕС, так і про побоювання щодо рівня демократичного розвитку та дотримання прав людини в країні. Проте заявка Туреччини пожвавила відносини між Туреччиною та ЄС: активізувався діалог з різних питань. Обидві сторони доклали зусилля до покращення функціонування відповідних політичних та технічних механізмів у межах Асоціації та відновлено заходи щодо завершення формування митного союзу. Вказані факти, а також особливості розвитку діалогу між Брюсселем та Анкарою заклали основу для нового етапу у відносинах Туреччини та європейських інституцій, який настав вже в 1990-х рр.

2.2. Євроінтеграційна політика Турецької Республіки в 1990-х рр.

1990-ті рр. стали важливим етапом у зовнішній політиці Турецької Республіки, зокрема в контексті її прагнення до повноцінної інтеграції в європейський простір. Після завершення “холодної війни” і трансформацій у Європейському Співтоваристві, яке в 1993 р. перетворилось на Європейський Союз, Туреччина активізувала свої зусилля на шляху до набуття членства в ЄС. Важливими факторами стали також внутрішньополітичні зміни в країні, а також еволюція стратегічного підходу Європейського Союзу до розширення.

Визначальним моментом в питанні подальшого розвитку процесу євроінтеграції стало засідання Європейської Ради в Копенгагені в червні 1993 р., де були ухвалені так звані Копенгагенські критерії – набір політичних, економічних та правових вимог до країн-кандидатів. Вони включали забезпечення стабільної демократії, дотримання прав людини, функціонування ринкової економіки, спроможність до інтеграції в правову систему ЄС та здатність взяти на себе всі зобов’язання, що випливають із членства ЄЕС. Саме ці критерії стали відправною точкою для оцінки відповідності Туреччини європейським стандартам упродовж наступних

років [17].

Проте, на момент ухвалення цих критеріїв економічні та політичні реалії Туреччини суттєво відрізнялись від необхідних параметрів. Нестабільна економіка, високий рівень інфляції, дефіцит бюджету, слабка соціально-економічна інтеграція регіонів, а також втручання держави в економічні процеси залишали Туреччину поза межами потенційного економічного та валютного союзу з ЄС. Разом з тим, викликали занепокоєння й порушення прав людини, не розв'язане «курдське питання» та недостатня демократизація політичних та суспільних інститутів у Турецькій Республіці.

Проблема економічної відсталості Туреччини та окремих її регіонів, високий рівень безробіття та загальний дисбаланс регіонального розвитку викликали занепокоєння серед держав ЄС. Середньостатистичний рівень інфляції в Туреччині наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. становив від 60% до 65%, а впродовж 1990-х рр. знаходився на рівні 80% [65].

Потенційне приєднання Туреччини призвело б до напливу дешевої робочої сили до більш розвинених країн ЄС, а також збільшувало навантаження на структурні фонди Союзу. У цьому контексті найбільш насторожено до перспектив турецького членства ставились такі країни, як Греція, Ірландія, Іспанія та Португалія, які самі були одержувачами значної фінансової допомоги ЄС та побоювались зменшення обсягів підтримки через необхідність її перерозподілу на користь Туреччини. Примітно, що саме ці чотири країни отримують підтримку за рахунок Фонду згуртування, створеного у 1993 р. з метою зміцнення економічної, соціальної та територіальної згуртованості в межах ЄС. Включення Туреччини до кола країн-отримувачів безсумнівно створювало б серйозну конкуренцію за обмежені ресурси Фонду, що викликало побоювання серед вже існуючих бенефіціарів щодо потенційного скорочення обсягів фінансування їхніх власних проектів [115].

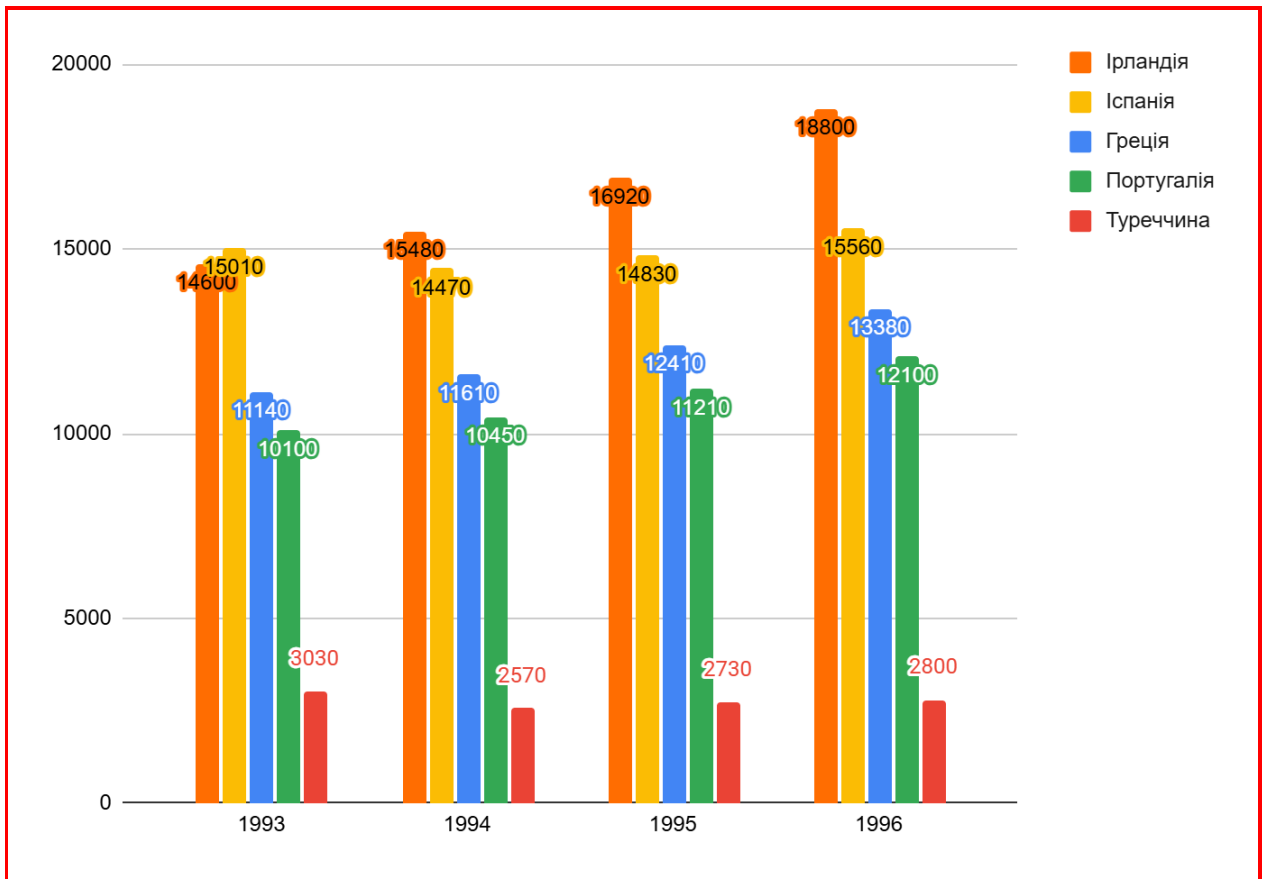

Рис. 2.2. ВНД на душу населення Ірландії, Іспанії, Португалії, Греції та Туреччини протягом 1993-1996 рр. Складено авторкою за матеріалами: [126].

Попри значну зацікавленість Туреччини у європейській інтеграції, Європейський Союз продовжував висловлювати стриману позицію з цього питання. У 1995 р. в доповіді Європейської комісії було чітко зазначено ключові сфери, які потребували реформ з боку Анкари. Особлива увага зверталась на проблеми з дотриманням прав людини та необхідність мирного врегулювання «курдського питання». Ці питання продовжували залишатися на порядку денному упродовж наступних років [7].

У той же час між Туреччиною та ЄС тривали переговори про створення митного союзу. Вони розпочались у 1994 р. та були завершені 6 березня 1995 р. під час засідання Ради асоціації Туреччина-ЄС (найвищого органу асоціації, що складається з міністрів закордонних справ Туреччини та держав-членів ЄС). Того дня Рада асоціації прийняла Рішення щодо завершення створення митного союзу між Туреччиною та ЄС у сфері

промисловості і переробки сільськогосподарських товарів до 31 грудня 1995 р. На цьому ж засіданні було ухвалено чергову Резолюцію про супровідні заходи та зроблено заяву ЄС про фінансову співпрацю з Туреччиною в рамках “пакету” митного союзу. На думку турецького уряду, створенням митного союзу було важливим кроком на шляху отримання країною статусу кандидата на вступ до ЄС [26].

Із вступом в дію митного союзу Туреччина скасувала всі мита та еквівалентні збори на імпорту промислових товарів з ЄС. Окрім технічних положень, пов'язаних зі створенням і належним функціонуванням митного союзу, документ також включав резолюцію Ради асоціації, яка передбачає активізацію співпраці між Туреччиною та ЄС у сферах, які не охоплюються митним союзом, а саме: промислове співробітництво, енергетика, транспорт, телекомунікація, сільське господарство, навколишнє середовище, наука, статистика, а також питання, що стосуються юстиції та внутрішніх справ, захисту споживачів, співпраці в культурно-гуманітарній сфері, співробітництва у сфері інформації тощо. Ці положення також спрямовані на забезпечення того, щоб вищий ступінь інтеграції, досягнутий між Туреччиною та ЄС, не обмежувався виключно економічними питаннями, і щоб й митний союз дійсно виконував своє завдання згідно з Анкарською угодою: створював передумови для вступу Туреччини в ЄС [102].

Третім елементом “пакету” митного союзу стала заява про фінансове співробітництво, з якою ЄС виступив на засіданні Ради асоціації. Ця фінансова співпраця була спрямована на полегшення тягаря, обумовленого відкриттям економіки Туреччини, а також на покращення інфраструктури Туреччини. Протягом п'яти років Туреччина мала отримувати 2,22 мільярда ЕКЮ [81].

Цей період у відносинах між ЄС та Туреччиною позначився наполегливістю Туреччини та небажанням ЄС до якісно нових кроків до співпраці. Основним аргументом проти членства Туреччини було недотримання Анкарою Копенгагенських критеріїв, відсутність поваги до

прав людини та греко-турецька суперечка [68].

У вересні 1996 р. Європейський парламент ухвалив рішення про призупинення всієї фінансової допомоги Туреччині, за винятком програм, спрямованих на відновлення демократичних процесів. Така стримана політика мала на меті чинити тиск на Анкару з метою стимулювання реформ у сфері внутрішньої політики, зокрема щодо забезпечення стабільності демократичних інститутів, захисту прав людини, дотримання верховенства права та прав меншин.

Окрім того, призупинення надання фінансової допомоги з боку ЄС було також обумовлене прагнення Брюсселя сприяти врегулюванню тривалої суперечки між Туреччиною та Грецією. В липні 1997 р., Комісія ЄС заявила, що ситуація з дотриманням прав людини в Туреччині не відповідає стандартам ЄС. Внаслідок цього в грудні 1997 р. на саміті в Люксембурзі Туреччина не була включена до переліку країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу, що викликало обурення в Анкарі [20; 71; 110].

Анкара вважала, що її геополітична роль, довготривала співпраця з ЄС та статус члена НАТО мали б стати достатньою підставою для включення до кола кандидатів, поряд із постсоціалістичними державами Східної Європи. Люксембурзький саміт розширив кількість країн-кандидатів до одинадцяти держав, вісім з яких були країнами колишнього соціалістичного табору. Особливого нюансу додавав той факт, що офіційно визнаним кандидатом став (грецький) Кіпр. До того ж, жодна з цих держав не мала митного союзу з ЄС, який Анкара розглядала як необхідну передумову для вступу. Тодішній турецький прем'єр-міністр Месут Їлмаз різко розкритикував позицію ЄС, назвавши це спробою ЄС, зокрема Німеччини, встановити в Європі “нову Берлінську стіну” – як засіб ізоляції Туреччини. У відповідь на виключення зі списку країн-кандидатів Туреччина заморозила політичний діалог із Брюсселем і відмовилась брати участь у саміті Європейської Ради в Кардіффі, скликаний у березні 1998 р. для країн-кандидатів, демонструючи своє незадоволення відхиленням ЄС турецької заявки [86].

Таким чином, рішення ЄС на Люксембурзькому саміті 1997 р. стало певною мірою поворотним моментом у відносинах між Туреччиною та Європейським Союзом. З точки зору Анкари воно свідчило про неоднаковість підходів до різних претендентів на членство. На тлі активної підтримки країн Центральної та Східної Європи, яким було надано чітку «дорожню карту» передвступної інтеграції та конкретні політичні сигнали щодо можливості набуття членства в ЄС, Туреччина залишалася в невизначеному становищі.

Європейська політика щодо Анкари характеризувалась відсутністю як однозначної точки зору щодо вступу, так і системної підтримки на шляху реформ. У науковій літературі це часто трактується як «стратегія стримування», спрямована на те, щоб затримати процес приєднання Туреччини до ЄС, зберігаючи, водночас, її прив'язаність до європейських інституцій. Такий підхід підривав довіру турецької політичної еліти та суспільства до щирості намірів ЄС. Нерівність у ставленні, зокрема в контексті дотримання прав людини та стандартів демократії, викликала у турецької сторони переконання, що на шляху до членства вона стикається не лише з технічними, а й політичними бар'єрами, зумовленими упередженим ставленням окремих держав ЄС [52].

Уже впродовж 1998 р. почали з'являтися ознаки переосмислення європейського підходу до Туреччини. З одного боку, в ЄС дедалі виразніше усвідомлювали, що ізоляція Туреччини, одного з найважливіших стратегічних партнерів на південному фланзі Європи, може спричинити її подальше віддалення від інституційної співпраці з Євросоюзом. З іншого – на тлі активізації політики розширення ЄС після Люксембурзького саміту та в очікуванні саміту в Гельсінкі зростала критика всередині самого Союзу щодо неузгодженості зовнішньополітичної стратегії ЄС, що проголошувала політику розширення як інструмент стабілізації і демократизації, але фактично відмовлялася повною мірою застосовувати її до Туреччини.

Хоча загальна політична атмосфера залишалась складною, зміни в урядах окремих країн ЄС, зокрема в Німеччині, де до влади прийшов

соціал-демократичний кабінет на чолі з Г. Шредером, створили підґрунтя для перегляду ставлення до Туреччини. В Анкарі також активізувалась дипломатична робота. Канцлеру Шредеру було направлено листа, в якому Туреччина підтвердила свою готовність до здійснення внутрішніх реформ, спрямованих на відповідність Копенгагенським критеріям. Зокрема, підкреслювалось прагнення до дотримання верховенства права, демократизації та поваги до прав людини [33].

Паралельно, європейські інституції почали висловлювати обережну підтримку змінам, які відбувались у Туреччині. Попри політичне охолодження, Європейська комісія продовжила моніторинг ситуації в Туреччині. У щорічних звітах за 1998 р. та 1999 р. Комісія відзначила певні економічні покращення: зменшення дефіциту бюджету та скорочення інфляції. Водночас, політична ситуація в Туреччині залишалась невизначеною. У звіті 1998 р. порушувались питання дотримання прав людини, прав меншин, посилення впливу військових на політичне життя та ситуації на південному сході країни [8]. У звіті за 1999 р. відзначалось погіршення політичного клімату: згадувались випадки катувань, обмеження свободи слова та невідповідність демократичним стандартам ЄС [9]. Попри критичні зауваження, в цілому звіт Комісії був позитивним і рекомендував надати країні статус кандидата. У тому ж місяці Європейський парламент ухвалив резолюцію, яка також схвалювала таке рішення. Ці кроки супроводжувались активною підтримкою з боку США, зокрема з боку президентської адміністрації Б. Клінтона, яка прямо вказувала на стратегічне значення Туреччини для НАТО та для європейської безпеки.

На фоні цих позитивних зрушень турецький уряд почав демонструвати гнучкість у розв'язанні складних питань. Зокрема, у справі Абдулли Оджалана, лідера РПК, який був засуджений до смертної кари. Влада Туреччини дала зрозуміти, що готова дослухатись до Європейського суду з прав людини, і натякнула на можливість пом'якшення вироку. Це зняло одне з найгостріших питань із порядку денного перед Гельсінським самітом ЄС

1999 р. [76].

Варто також відзначити покращення турецько-грецьких відносин. Землетрус у Туреччині в серпні 1999 р. та швидка допомога з боку Греції започаткували так звану “дипломатію землетрусів”, яка значною мірою змінила атмосферу відносин між двома країнами. Крім того, під тиском міжнародної спільноти відновились переговори щодо Кіпру. Хоча розбіжності залишалися значними, сам факт відновлення переговорів свідчив про поступове поживлення діалогу. Особисті стосунки між міністром закордонних справ Туреччини Ісмаїлом Джемом та його грецьким колегою Георгіосом Папандреу були довірливими, і обидва прагнули покращення двосторонніх відносин. Ініціатива Спільної робочої групи, створеної в травні 1999 р., також сприяла покращенню відносин двох держав та принесла певні позитивні результати. Попри це, напередодні Гельсінського саміту залишалось незрозуміло, чи вдасться знайти формулювання, яке було б прийнятним як для Греції, так і для Туреччини [80].

Усі ці фактори – внутрішня трансформація в Туреччині, дипломатична активність, підтримка з боку окремих членів ЄС, а також ослаблення напруги у відносинах з Грецією – у сукупності сприяли зміні позиції ЄС. Попри численні критичні зауваження та відмову в наданні статусу кандидата у 1997 р., у жовтні 1999 р., напередодні саміту в Гельсінкі, Європейська Комісія оприлюднила чергову Доповідь, в якій вже офіційно запропонувала надати Турецькій Республіці статус кандидата на вступ до ЄС. Разом із Доповіддю був представлений так званий Зведений документ, що містив конкретні механізми підтримки євроінтеграційного процесу в Туреччині, аналогічні тим, що застосовувались до інших кандидатів. Рішення Гельсінкського саміту 10–11 грудня 1999 р. стало переломним моментом: Туреччина вперше була визнана кандидатом на вступ без жодних попередніх умов, на рівних засадах з іншими країнами-кандидатами. У висновках Комісії, рекомендувалось розпочати реалізацію довгострокової передвступної стратегії для Туреччини. Ця стратегія передбачала укладання Угоди про партнерство, яка мала стати

основним інструментом підтримки реформ у Туреччині. У відповідь, Анкара мала розробити Національну програму з імплементації *acquis*, що окреслювала б її зобов'язання та часові межі адаптації законодавства [5].

Варто розуміти, що такий поворот у ставленні з боку ЄС був зумовлений не стільки досягненнями Туреччини, скільки геополітичними чинниками. Європейський Союз усвідомив, що Туреччина була стратегічно важливим партнером у контексті складної ситуації на Балканському півострові та війни в Косово (1998–1999 рр.) [77, с. 12].

Туреччина, маючи історичні зв'язки з Балканами та досвід тривалої співпраці з країнами даного регіону, відігравала дедалі більш помітну роль у забезпеченні стабільності на Балканах. Окрім того, загострення кіпрської проблеми, а також запровадження Спільної політики безпеки та оборони ЄС, яка потребувала згоди країн НАТО, серед яких була й Туреччина, спонукали ЄС змінити підхід до її євроінтеграційних прагнень. Євросоюз опинився перед загрозою втрати впливу на Туреччину, яка демонструвала намір припинити політичний діалог після рішення Ради 1997 р. У цьому контексті надання статусу кандидата стало для ЄС важливим інструментом політичного утримання Туреччини в межах проєвропейського курсу. Таким чином, рішення Гельсінкі свідчило не тільки про формальне зближення, а й про гнучкість ЄС у застосуванні власних критеріїв з огляду на політичну ситуацію.

Водночас, Туреччина, отримавши новий статус, чітко заявила про свою незгоду з вимогами, пов'язаними із поступками у суперечках із Грецією. Туреччина заявила про готовність дотримуватись критеріїв вступу, але наголосила на відстоюванні власних національних інтересів [105]. Європейська Рада, зі свого боку, схвально оцінила демократичні наміри Туреччини та зобов'язання щодо реформ, однак все ж утрималась від негайного початку переговорів про вступ.

Події на початку 2000-х рр. свідчили про те, що статус кандидата не гарантує автоматичного запуску переговорного процесу. Під час саміту в

Ніцці (2000 р.) було чітко зазначено, що Туреччина повинна виконати політичні передумови, зокрема:

- покращити ситуацію з дотриманням прав людини в країні;
- зменшити вплив військових на політичні процеси;
- врегулювати турецько-грецькі суперечностей, включаючи кіпрське питання;
- забезпечити дотримання прав національних меншин [16].

Хоча Анкара не одразу усвідомила безальтернативність дотримання Копенгагенських критеріїв, рішення саміту в Гельсінкі стало поворотним моментом у зміні внутрішньої позиції турецької влади. Як зазначає дослідник Омер Вардан, саме після цього рішення турецьке керівництво серйозно повірило в можливість вступу до ЄС за умови системного виконання критеріїв членства.

2.3. Трансформація відносин Туреччини та Євросоюзу в першій чверті XXI ст.

Початок XXI ст. ознаменувався якісним зрушенням у динаміці турецько-європейських відносин. Після офіційного надання Туреччині статусу кандидата на членство в Європейському Союзі в 1999 р., на початку 2000-х рр. відбувся перехід до нового етапу – формалізації механізмів взаємодії, визначення пріоритетних реформ та посилення політичного діалогу. Цей період був сповнений надій на зближення Туреччини з Європою, що відбувалось на тлі масштабних внутрішніх змін у самій Турецькій Республіці.

Водночас, відносини між Туреччиною та ЄС поступово почали ускладнюватися. Попри обнадійливий початок, подальший процес євроінтеграції Туреччини зіштовхнувся з низкою викликів, серед яких – політичні, правові та культурні суперечності, зміна зовнішньополітичних пріоритетів, а також трансформаційні процеси в самому ЄС. У результаті,

перша чверть ХХІ ст. стала періодом не лише зближення, а й охолодження відносин між сторонами, що визначає контури сучасного етапу їх взаємодії [87].

Після саміту в Гельсінкі 1999 р. Європейський Союз фактично зобов'язався оцінювати Туреччину за тими ж критеріями, що й інших кандидатів на вступ. Це означало, що у випадку виконання Туреччиною Копенгагенських критеріїв, ЄС повинен був розпочати переговори про членство.

Європейська Комісія у своїх щорічних звітах у 2000 р. та 2001 р. залишалась стриманою щодо політичного прогресу Туреччини. Проте у 2002 р. звіт уперше отримав позитивний відтінок, хоча й підкреслював незавершеність реформ [10]. Президент Комісії Романо Проді тоді відзначив значне наближення Туреччини до демократичних стандартів ЄС. У відповідь на такі сигнали Європейська Рада оголосила, що в разі позитивної оцінки у 2004 р., переговори про вступ розпочнуться без зволікань. Це рішення підтвердило готовність ЄС дотримуватись власних зобов'язань і не виключати Туреччину зі спільного нормативного поля.

У 2004 р., після ще двох схвальних звітів Комісії, Європейська рада ухвалила рішення розпочати переговори про членство з Туреччиною у 2005 р. Це вказувало на те, що ЄС позитивно схвалював процес адаптації турецької політичної системи до європейських стандартів. Та, водночас, свідчило про те, що стратегічні інтереси та геополітичні фактори продовжують відігравати важливу роль у процесі розширення ЄС [19].

У документі підкреслювалось, що хоча кінцева мета – вступ Туреччини до ЄС – залишається спільною, процес є відкритим і без гарантій результату. У разі серйозного порушення Туреччиною принципів свободи, демократії, прав людини та верховенства права Європейська Комісія або третина країн ЄС могли рекомендувати припинити переговори [8].

Особливу увагу було зосереджено на дотриманні Туреччиною Копенгагенських критеріїв. З 2005 р. основним механізмом моніторингу

стали щорічні Звіти про прогрес, які містили оцінку реформ і слугували рекомендацією для Ради ЄС. Ці документи, особливо розділи, що стосуються верховенства права, судової системи, свободи ЗМІ, прав меншин і демократії, стали ключовими у формуванні подальшої політики Європейського Союзу щодо Туреччини [96].

Отже, попри формальну підтримку процесу, ЄС залишав за собою можливість зупинити або уповільнити переговори. Це свідчить про подвійність у підходах: з одного боку – формальна відданість нормам і цінностям, з іншого – стратегічна обережність та політичний прагматизм [73].

Варто також зазначити, що скепсис щодо турецької перспективи членства не обмежувався лише загальними формулюваннями в документах ЄС, а мав чітко виражений політичний характер у позиціях окремих держав. Зокрема, Франція та Австрія відкрито висловлювали сумніви у доцільності вступу Туреччини до Європейського Союзу. У французькому суспільстві це питання викликало особливо гостру реакцію, перетворившись на предмет політичних дебатів ще у другій половині 2004 р. Значна частина населення та політичного класу Франції вбачали у розширенні ЄС за рахунок вступу Туреччини не лише геополітичну дилему, а й виклик для культурної ідентичності об'єднаної Європи. Побоювання ґрунтувалися на кількох рівнях: від релігійно-культурних відмінностей, до побоювань щодо масової імміграції та зміщення внутрішньої інституційної рівноваги в ЄС [83, с. 90].

У Франції ці настрої об'єднали як євроскептиків правого крила, які наполягали на моделі «держави-Європи» з чітко визначеними межами і ціннісною однорідністю, так і представників лівого крила, які, попри формальну підтримку інтеграції, висловлювали занепокоєння щодо дотримання Туреччиною прав людини та позиції Анкари щодо вірменського питання. Саме останній чинник був особливо болісним для Франції, де проживає чисельна вірменська діаспора, яка активно відстоювала визнання геноциду 1915 р. як передумову початку будь-яких переговорів з Туреччиною [99].

Австрія ж, зі свого боку, послідовно підтримувала ідею «привілейованого партнерства» замість повноправного членства для Туреччини. Офіційний Відень аргументував це тим, що вступ Туреччини кардинально змінить інституційну рівновагу в ЄС, враховуючи кількісний склад її населення та особливості економічного розвитку. Крім того, у політичному дискурсі Австрії також часто лунали аргументи, згідно з якими Туреччина не є частиною «європейської цивілізації» в історичному та культурному розумінні [66].

Таким чином, скептицизм цих країн – Франції та Австрії – перетворився на потужний стримуючий чинник у процесі європейської інтеграції Туреччини, який значною мірою обумовив амбівалентний характер загальної позиції ЄС.

Втім, період 2000–2005 рр. можна розглядати як етап, коли Туреччина здійснила найбільш масштабні реформи в процесі здійснення євроінтеграційного курсу. Як демонструють звіти Європейської Комісії, після 2005 р. темпи демократичних перетворень у Туреччині помітно сповільнились. У звітах Комісії вказано на низку позитивних змін, серед яких – зменшення впливу військових на політику, ухвалення нової Конституції у 2010 р., розвиток інституту омбудсмена та проведення відносно чесних виборів. Проте ці здобутки часто супроводжувались невиконанням конституційних положень, цензурою у ЗМІ, політичною заангажованістю судової системи, переслідуваннями журналістів, а також системною корупцією [11; 12; 13].

Попри деякі позитивні досягнення у таких сферах, як контроль за фінансами, корпоративне право та наука, а також стабільність у податковій та транспортній політиці, суттєвий регрес спостерігався у питаннях, пов'язаних з фундаментальними цінностями ЄС: свободою слова, незалежністю судової системи, дотримання прав людини. Примітно, що коли реформи все ж проводились, їх рушійною силою був не вступ до ЄС, а скоріше зовнішні фактори [73].

Ключовими переломними моментами у процесі реформ стали 2005, 2011 та 2016 рр. Якщо період 2005–2011 рр. відзначався лише уповільненням змін, то після 2011 р. стало очевидним згортання демократичних реформ. У червні 2011 р. в країні відбулись парламентські вибори, на яких партія «Справедливості та розвитку» (АКР) під проводом Р. Ердогана здобула третю поспіль перемогу, отримавши майже 50% голосів. Хоча партії не вдалось здобути достатню кількість місць для самостійного внесення змін до конституції, це зміцнило особисту позицію Ердогана та створило умови для ще більшої централізації системи ухвалення рішень в країні. Після виборів почався процес маргіналізації незалежних інституцій, особливо судової влади та ЗМІ. Уряду вдалось зміцнити контроль над судами завдяки зміні складу Вищої ради суддів і прокурорів [100].

До того ж, у 2011 р. розпочалась т. зв. “арабська весна”, яка кардинально змінила ситуацію в регіоні. В Туреччині, яка спершу прагнула бути прикладом “ісламської демократії”, поступово посилювались авторитарні тенденції. Отже, з 2011 р. Туреччина вступила у фазу, яку дослідники називають “деєвропеїзацією” – відмовою від курсу на євроінтеграцію. Цей процес виявився у згортанні реформ та прийнятті законів, які суперечать європейським стандартам. Так, погіршення спостерігалось в таких ключових сферах, як свобода зібрань, право на справедливий суд, верховенство права, а також правове регулювання курдського питання [54].

Ця трансформація у відносинах між Туреччиною та ЄС підкреслює, що початковий курс на європеїзацію поступово змінився на протилежний, що унеможлиблює повноцінну інтеграцію Туреччини до Європейського Союзу на даному етапі. Символічним підтвердженням цього є те, що за майже дванадцять років після початку переговорів про вступ було відкрито лише половину переговорних розділів. Для порівняння, Хорватія, яка розпочала переговори одночасно з Туреччиною, стала повноправним членом ЄС ще у 2013 р. У ще гіршому становищі опинилась лише Північна Македонія, яка через вето Греції взагалі не змогла розпочати переговорний процес [55].

Із фактичним замороженням переговорів ЄС втратив значну частину свого впливу на Туреччину, що, в свою чергу, сприяло дедалі більшому віддаленню країни від Європейського Союзу та його цінностей. Під керівництвом Партії справедливості та розвитку, яка відкрито декларує релігійні пріоритети, турецьке суспільство стало значно консервативнішим, що ще більше ускладнює аргументацію на користь сумісності Туреччини з ЄС у нинішньому вигляді [60].

Попри масові порушення демократичних принципів Єврокомісія все ж наполягала на продовженні переговорного процесу. В 2015 р., попри очевидне погіршення двосторонніх відносин, відкриття нових переговорних розділів все ж відбулось, що викликало критику з боку Європарламенту і деяких країн, зокрема Німеччини [21].

Таким чином, замість того, щоб жорстко реагувати на деєвропеїзацію, Євросоюз демонстрував терпимість, що може бути пояснено не лише прагматизмом, але й геополітичними міркуваннями. Ситуація була схожою з 1999 р., коли Туреччині було надано статус кандидата всупереч тодішньому стану реформ в країні. У 2015 р. важливість Туреччини проявилась у зв'язку з міграційною кризою, коли до ЄС прямували мільйони біженців з охоплених конфліктами Сирії, Іраку та інших близькосхідних країн. Туреччина стала ключовою транзитною країною і єдиною державою, здатною стримати цей потік. Європейський Союз не мав ефективного механізму вирішення міграційної кризи та виявився критично залежним від Анкари. Це призвело до того, що Туреччина змогла певним чином диктувати ЄС умови співпраці: вона вимагала фінансову допомогу, візову лібералізацію для своїх громадян та відновлення переговорного процесу про вступ до ЄС [109].

Саме з цією метою у грудні 2015 р. був відкритий переговорний розділ 17 (економічний і валютний союз). Цей крок мав не стільки нормативну, скільки суто геополітичну мотивацію. Туреччина, де посилювались авторитарні тенденції, отримала можливість для зближення з ЄС в обмін на співпрацю у питаннях міграції. Анкара та Брюссель підписали Спільну заяву

від 29 листопада 2015 р. та «Заяву ЄС та Туреччини щодо міграції» від 18 березня 2016 р. Сторони зобов'язались співпрацювати в питаннях управління потоками біженців до Європи, а також прискорити утворення дорожньої карти лібералізації візового режиму Туреччиною, щоб скасувати візові вимоги для громадян Туреччини, які подорожують Європою. Це можна оцінити як прагматичну угоду, в якій геополітичні міркування та короткострокові інтереси сторін переважили довгострокову мету інтеграції. З боку ЄС це був крок, спрямований на стримування міграційної кризи, тоді як Туреччина використала ситуацію для отримання політичних дивідендів і демонстрації своєї стратегічної важливості. Водночас, відкриття розділу 17 не супроводжувалось істотним прогресом у демократизації чи дотриманні копенгагенських критеріїв, що лише підкреслило зростаючі розбіжності між риторикою про прагнення до європейської інтеграції та фактичними політичними процесами в Туреччині [98].

Після спроби військового перевороту 15 липня 2016 р. Туреччина вступила в період глибокої політичної трансформації, що супроводжувалась масштабним згортанням демократичних інституцій та обмеженням прав людини. Хоча Європейська комісія, Рада Європи та Управління Верховного комісара ООН з прав людини спершу визнали право уряду Туреччини на захист державності, вони швидко висловили занепокоєння непропорційністю та затягуванням надзвичайного стану [22].

Протягом кількох місяців після перевороту було заарештовано понад 30 тис. осіб, звільнено до 110 тис. працівників, серед яких тисячі суддів, ліквідовано тисячі НУО та ЗМІ без судових рішень. За два роки кількість арештів зросла до 160 тис., а звільнень – до 152 тис. Звіти ОНСНР свідчать про повернення тортур, масове блокування інтернет-ресурсів і серйозні порушення свобод в південно-східному регіоні. Конституційна реформа 2017 р., що значно посилила повноваження президента, стала ще одним фактором у порушенні системи стримувань і противаг в країні [40].

У відповідь на вищезазначені кроки з боку турецької влади

Європарламент у листопаді 2016 р. закликав припинити переговори про вступ. Проте, попри очевидну невідповідність Туреччини європейським цінностям, ЄС не зважився розірвати діалог. Причина цьому була політична: Туреччина розташована поряд з регіоном Близького Сходу, де ситуація залишається нестабільною. Ще продовжувала існувати ІДІЛ, а тому зберігався ризик збільшення потоку мігрантів. Крім того, Туреччина почала демонструвати готовність до стратегічного зближення з Росією, що ЄС сприйняв як серйозну загрозу втрати впливу в регіоні. Президент Ердоган прямо погрожував вийти з міграційної угоди, якщо переговори буде офіційно зупинено. Відтак, у

2017 р., попри заклики деяких лідерів ЄС і фактичну зупинку реформ у Туреччині, переговорний процес не було припинено [82; 113].

Одним із ключових моментів, який виразно свідчив про зміну пріоритетів у взаєминах між Туреччиною та ЄС, стала Угода про мігрантів, укладена в березні 2016 р. Її сутність полягала в тому, що Туреччина погодиласть приймати назад нелегальних мігрантів, які потрапили до Європи через її територію, в обмін на фінансову допомогу, прискорення візової лібералізації та активізацію переговорів про вступ до ЄС. “Активізація переговорів” була радше риторичною умовою, ніж реальною, оскільки Туреччина після політичних подій 2016 р. дедалі більше віддалялась від Копенгагенських критеріїв. Втім цей інструмент співпраці яскраво продемонстрував, що в кризових умовах (зокрема на тлі міграційної кризи) Європейський Союз був готовий ставити практичні й безпекові інтереси вище за вимоги дотримання демократичних стандартів [88].

Таким чином, події 2015–2017 рр. чітко демонструють, що геополітичні інтереси ЄС взяли гору над його власними формальними засадами та принципами, а поглиблення авторитарних тенденцій у Туреччині не стало перешкодою для подальшої співпраці та діалогу. Європейський Союз прагнув зберегти вплив на Туреччину. Відмова від діалогу означала б втрату важеля впливу в момент, коли Туреччина сама поставила під сумнів свої

євроінтеграційні прагнення.

Утвердження геополітики як визначального чинника у взаєминах між Анкарою та Брюсселем започаткувало нову фазу в їх відносинах. З одного боку, це дозволило ЄС зберегти співпрацю з Туреччиною в ключових сферах – від безпеки до енергетики. З іншого боку, така позиція фактично знівелювала вплив європейських цінностей і критеріїв членства, адже навіть очевидне згортання демократичних реформ і порушення прав людини в Туреччині не спричинили зупинку переговорного процесу. Подібна ситуація свідчила про прецедент застосування подвійних стандартів, який підірвав довіру до розширення як інструменту, що покликаний сприяти демократизації країни-кандидата. Крім того, Туреччина почала зміцнювати зв'язки з Росією та Китаєм, що ще більше ускладнило діалог з ЄС [101].

У період після 2018 р. динаміка турецько-європейських відносин залишалась нестабільною. Конституційна реформа 2017 р. остаточно закріпила перехід Туреччини до президентської форми правління, зміцнила особисту владу Р. Ердогана та унеможливила здійснення повноцінного парламентського контролю за виконавчою іглкою влади в країні. У 2018 р. міністри закордонних справ країн ЄС офіційно визнали, що Туреччина дедалі більше віддаляється від європейських норм, особливо у питаннях дотримання прав людини та верховенства права. Попри це, Європейський Союз утримувався від замороження переговорного процесу, надаючи перевагу оновленню митного союзу та прагматичному співробітництву в обмін на збереження відносної стабільності на південних рубежах ЄС [6].

Упродовж 2018–2022 рр. міграційне питання залишалось ключовим фактором збереження діалогу. Туреччина, яка прийняла понад 3,5 мільйона сирійських біженців, залишалась важливим партнером ЄС у стримуванні нових хвиль міграції. Євросоюз, зважаючи на ризики повторення кризи 2015 р., постійно оновлював фінансові домовленості з Анкарою, уникаючи, водночас, обговорення питання щодо дотримання в Туреччині демократичних стандартів. Ця взаємозалежність свідчить про те, що обидві сторони

перейшли до т. зв. "функціональної співпраці" – з акцентом на спільні інтереси, але без реального поступу в питаннях членства [91].

Період з 2022 по 2025 р. ознаменувався новими викликами, зокрема повномасштабною війною Росії проти України, що змінила загальний безпековий ландшафт Європи. Туреччина виступила посередником у низці переговорів, зокрема щодо зернових коридорів, зміцнивши свій імідж як регіонального гравця. Проте, водночас, Анкара демонструвала амбівалентну позицію, співпрацюючи як з НАТО, так і з Москвою. Така стратегія підкреслила геополітичну роль Туреччини, але не сприяла нормалізації її відносин з ЄС [89; 124].

Таким чином, за останні два десятиліття турецько-європейські відносини зазнали трансформації. На сучасному етапі Туреччина виступає важливим партнером для ЄС без перспективи набуття членства в цій організації. Водночас, Європейський Союз зберігає зацікавленість у співпраці з Туреччиною у стратегічно важливих сферах – таких як енергетична безпека, боротьба з тероризмом, міграційна політика та торгівля. Однак після подій 2016 р., зокрема невдалої спроби державного перевороту, внутрішньополітична ситуація в Туреччині різко змінилась: відбулось подальше згорання демократичних інститутів в країні, посилились авторитарні тенденції, що ще більше віддалило Туреччину від європейських цінностей. Паралельно з цим Анкара почала активніше розвивати відносини з Росією. Такий зовнішньополітичний маневр Туреччини, що балансує між Заходом і Росією, ускладнює перспективи її інтеграції до ЄС і, водночас, підкреслює зміну її геополітичних та зовнішньополітичних пріоритетів.

2.4. Євроінтеграційний досвід Туреччини для України

Євроінтеграційний курс України та Туреччини має багато спільних рис, зокрема тривалий і складний процес наближення до стандартів Європейського Союзу. Діалог України з ЄС є менш тривалим ніж аналогічний діалог Турецької Республіки з Європейським Співтовариством. На цьому шляху в Україні є значні успіхи – вона підписала угоду про асоціацію, створила спільну з ЄС зону вільної торгівлі, отримала безвізовий режим. Але так само, як і у Туреччини, в Україні є відчутні перешкоди, що сповільнюють її шлях до повноправного членства в ЄС. Досвід Туреччини є цінним для України, оскільки дозволяє виявити як успішні стратегії, так і помилки, яких слід уникати. Аналіз турецького досвіду допоможе Україні ефективніше реалізувати власні євроінтеграційні амбіції.

Як для Туреччини, так і для України, євроінтеграція становить не лише зовнішньополітичний пріоритет, а й модель модернізації економіки, подолання технологічної відсталості та посилення конкурентоспроможності на глобальному ринку. Як зазначають науковці Н. Дугієнко та Р. Флоренцев, для обох країн інтеграція до ЄС асоціюється зі створенням нових робочих місць, залученням інвестицій, впровадженням інституцій політичної стабільності та демократії. Водночас, важливо враховувати, що цей процес супроводжується серйозними викликами, серед яких автори виокремлюють низький рівень економічного розвитку, труднощі з адаптацією національного законодавства до стандартів *acquis communautaire* та існування внутрішнього скепсису серед частини населення щодо інтеграції [43].

У процесі реалізації курсу на євроінтеграцію Туреччина обрала тактику поетапної реалізації європейських вимог через впровадження реформ в різних сферах. Значна увага приділялася адаптації законодавства до норм ЄС, модернізації економіки, лібералізації торгівлі та фінансового сектору. Уряд також здійснив кроки у сфері забезпечення прав людини, зміцнення незалежності судової системи та реформування державного управління.

Туреччина активно змінювала своє законодавство, наближаючи його до європейських стандартів, що дозволило країні поступово набирати темпи в процесі інтеграції. Активна участь Туреччини в різноманітних програмах співпраці з ЄС, включаючи митний союз, створювала враження незворотності курсу на європейську інтеграцію [11; 12; 13; 33].

Однак, попри значний початковий прогрес, з часом євроінтеграційний процес Туреччини зазнав стагнації, а в деяких аспектах – регресу. Ключовими причинами цього стали поступове згортання демократичних перетворень, зростання впливу виконавчої влади на судову, обмеження свободи слова та незалежності медіа, а також напружені відносини з окремими державами ЄС, зокрема у зв'язку з кіпрським питанням. Такі тенденції викликали негативну реакцію з боку Європейського Союзу та фактично призвели до заморожування переговорного процесу. Внутрішня політична динаміка у Туреччині та криза довіри між Анкарою та Брюсселем значною мірою ускладнили подальше просування процесу переговорів про вступ.

Одним із важливих чинників стала зовнішньополітична нестабільність: зокрема, не лише загострення відносин з окремими країнами ЄС (Грецією, Францією), а й залученість Туреччини до конфлікту в Сирії, військові операції турецької армії проти курдських угруповань та тісні зв'язки з Росією. Всі ці фактори викликали недовіру до Туреччини як до потенційного члена об'єднаної Європи. Нарешті, загальна втома від розширення в самому Європейському Союзі також зіграла свою роль, змінивши політичну кон'юнктуру в бік стримування інтеграційних процесів, зокрема, країн з неєвропейським або частково європейським просторовим розташуванням [29, с. 11; 37].

Для України євроінтеграційний досвід Туреччини є важливим з точки зору можливості уникнення “глухого кута”. Вже сьогодні вона використовує переваги інтеграції: діє Угода про асоціацію, що охоплює широкий спектр сфер від економіки до правосуддя; безвізовий режим суттєво спростив контакти між громадянами України та країн ЄС; зростає частка ЄС у

структурі зовнішньої торгівлі України. Проте важливо не лише зберегти ці здобутки, а й поглиблювати реформу державних інституцій, зокрема у сферах правосуддя, боротьби з корупцією, дотримання прав людини – напрямах, в яких Туреччина зіштовхнулася зі значними труднощами.

Уникнення повторення турецьких помилок можливе за умови забезпечення реальної, а не декларативної, демократизації. Стабільність інституцій, незалежність судової влади, сталий розвиток громадянського суспільства та дотримання верховенства права мають бути не просто вимогами з боку ЄС, а внутрішньою потребою самої держави. Також слід уникати надмірної політизації процесу інтеграції, не допускати його використання в короткотерміновій внутрішній політичній боротьбі, що є характерною рисою турецького досвіду.

На відміну від Туреччини, Україна після 2022 р. чітко артикулювала свою цивілізаційну ідентичність як частину європейського простору, що підкріплюється широкою суспільною підтримкою проєвропейського курсу. Повномасштабне вторгнення РФ безперечно ускладнює євроінтеграційний процес. Проте ці обставини одночасно спричинили безпрецедентний рівень політичної, економічної та безпекової підтримки з боку Європейського Союзу та держав-учасниць ЄС. Така консолідація міжнародної солідарності створює для України унікальне вікно можливостей для здійснення внутрішніх трансформацій та інституційної адаптації до стандартів ЄС. За умов послідовної реалізації реформ, підтримки прозорості й стабільності інститутів, Україна має всі шанси отримати членство в ЄС швидше, ніж Туреччина.

Проте, як засвідчує приклад Туреччини, навіть відповідність критеріям ЄС не гарантує членства за умов ерозії демократичних інститутів. Тому збереження верховенства права, незалежності судової влади та вільної медіасфери є критично важливими для уникнення сценарію замороження переговорного процесу. Оскільки в країнах ЄС спостерігається зростання скепсису щодо подальшого розширення, Україна має продемонструвати не

лише технічну готовність, а й сформувати потужну зовнішньополітичну коаліцію на підтримку свого вступу до Євросоюзу. Це потребує послідовного лобювання у столицях країн ЄС, як це зробила Хорватія [107].

Водночас, досвід Туреччини демонструє, що попри ускладнені стосунки з ЄС, збереження активної регіональної політики забезпечувало Анкарі альтернативні вектори зовнішньополітичної діяльності. Україна також може розвивати альтернативні вектори своєї зовнішньої політики, зберігаючи баланс між інтеграцією з ЄС та розширенням співпраці, з країнами Азії, Балкан, Африки та Латинської Америки. Зміцнення зв'язків з ЄС у поєднанні з розвитком взаємовигідних відносин з іншими важливими партнерами, зокрема в рамках міжнародних організацій та регіональних ініціатив, може бути корисним для України.

Міцні міжнародні зв'язки сприятимуть стабільності, підвищують геополітичну вагу країни та дозволяють отримати додаткову підтримку на шляху євроінтеграції. Як, наприклад, це було у випадку з Туреччиною, коли попри замороження переговорного процесу з ЄС, вона зберігала стратегічні відносини з США та НАТО, а також активно розвивала співпрацю з країнами Перської затоки в енергетичній сфері, з Китаєм у межах ініціативи «Один пояс – один шлях» і з Балканськими державами, приймаючи участь у реалізації інвестиційних проєктів та здійснюючи активні культурну дипломатію. Ці зусилля дозволили Туреччині зберігати вплив на регіональні політичні процеси, диверсифікувати економічні зв'язки та зміцнити свій міжнародний авторитет [53].

Ще однією важливою особливістю зовнішньої політики Туреччини є її здатність реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, адаптуючи свою політику залежно від змін на міжнародній арені. Це дозволило Туреччині зберегти зовнішньополітичну гнучкість і продовжувати євроінтеграційний курс, попри перешкоди. Україна повинна використовувати такий досвід з метою забезпечення системної підтримки з боку європейських і трансатлантичних партнерів.

Таким чином, досвід Туреччини є важливим для України, оскільки дозволяє зрозуміти, які стратегії й підходи можуть бути ефективними на шляху до Європейського Союзу, а також яких помилок слід уникати. Для успішного здійснення євроінтеграційного курсу Україні необхідно реалізувати комплексні реформи, зміцнювати демократію в країні, зберігаючи при цьому гнучкість у зовнішній політиці. Врахування цих уроків дозволить Україні уникнути затримок і забезпечити стабільний та ефективний євроінтеграційний поступ.

У найближчій перспективі як Україну, так і Туреччину очікує продовження складного і багаторівневого діалогу з Європейським Союзом, що супроводжуватиметься як позитивними зрушеннями, так і новими викликами. Для Туреччини найбільш імовірним сценарієм залишається збереження статусу стратегічного партнера ЄС без відновлення активної фази переговорів про членство, враховуючи глибокі розбіжності щодо політичних критеріїв, прав людини та верховенства права. Водночас, Анкара, ймовірно, продовжить зміцнювати свої позиції в регіональних форматах і прагнути до функціональної інтеграції з ЄС у сферах торгівлі, енергетики та безпеки, без формального набуття членства.

Україну ж, за умов збереження подальших реформ і підтримки з боку західних партнерів, чекає поступове наближення до критеріїв членства в ЄС, з урахуванням надзвичайних викликів, спричинених повномасштабною війною. Російське вторгнення стало каталізатором політичної та моральної солідарності з ЄС, що відкриває для України унікальне вікно можливостей для інтеграції. Водночас, складність післявоєнної відбудови, необхідність забезпечення верховенства права, прозорого управління та ефективного функціонування ринкової економіки створюють новий порядок денний. У цьому контексті досвід Туреччини може стати важливим дороговказом – як у частині того, чого варто уникати (політична нестабільність, зворотні рухи в демократичних практиках), так і в частині пошуку балансу між євроінтеграцією та ширшою зовнішньополітичною активністю. Очікується,

що саме здатність України поєднувати внутрішні трансформації з активною дипломатією визначатиме темпи й успіх її шляху до ЄС.

Таким чином, відносин між Турецькою Республікою та Європейським Союзом розвивались досить суперечливо. Співпраця між Туреччиною та європейськими інтеграційними об'єднаннями формувалась за складною траєкторією, яка поєднувала періоди активізації діалогу із фазами зменшення інтенсивності двосторонньої взаємодії.

У період 1957–1992 рр. відносини Туреччини з Європейським Економічним Співтовариством характеризувалися прагненням обох сторін до поглиблення економічної співпраці. Ключовими віхами цього періоду стали підписання Угоди Анкара (1963 р.) та створення митного союзу, які заклали основу для подальшої інтеграції. Водночас, з'ясовано, що етапи політичної нестабільності та військові перевороти в Туреччині, також невизначеність позиції ЄЕС щодо її потенційного членства обмежували масштаб і глибину співпраці.

У 1990-х рр. Туреччина активізувала свою євроінтеграційну політику, прагнучи отримати статус країни-кандидата. Однак з боку ЄС переважала політика стриманості, яка, незважаючи на укладення митного союзу в 1995 р., не передбачала чіткої перспективи членства Туреччини в ЄС. Європейські інституції систематично висували вимоги щодо дотримання прав людини, вирішення проблеми Кіпру та вдосконалення демократичних інститутів, що перетворило євроінтеграцію Туреччини на складний процес. Невключення Туреччини до переліку країн-кандидатів на саміті в Люксембурзі 1997 р. стало демонстрацією асиметричного підходу до євроінтеграції Турецької Республіки порівняно з країнами Центрально-Східної Європи.

У першій чверті XXI ст. відносини Туреччини з ЄС зазнали значної трансформації. Попри надання Туреччині статусу кандидата в 1999 р. та початок переговорів про вступ у 2005 р., подальший прогрес виявився обмеженим через внутрішні політичні зміни в самій Туреччині, зокрема авторитарний дрейф, згортання демократичних реформ та напруження у

відносинах з окремими державами Європейського Союзу. В результаті переговорний процес було практично заморожено, а самі відносини набули більш транзакційного характеру, з акцентом на питання безпеки, міграції та економічної взаємодії.

Аналіз євроінтеграційного досвіду Туреччини дозволяє зробити низку висновків, важливих для України. Турецький приклад демонструє, наскільки важливим є поєднання внутрішньої політичної волі до здійснення реформ та наявності мотивацій з боку ЄС. Водночас, він свідчить і про те, що навіть інституційно зафіксований статус кандидата не є гарантією подальшого вступу без політичної узгодженості інтересів. Для України це означає необхідність послідовного здійснення реформ, прозорого діалогу з європейськими партнерами та уникнення внутрішньополітичної ерозії демократичних принципів. Туреччина стала прикладом як стратегічного партнерства, так і втрачених можливостей, що перетворює її досвід на важливий урок для інших країн, які прагнуть вступити до Європейського Союзу.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження визначено, що відносини Туреччини та Європейського Союзу є важливим елементом сучасної міжнародної політики. Ці відносини ілюструють складність і взаємозалежність сучасної системи міжнародних відносин: вони впливають як на трансформаційні процеси в Туреччині, так і на здатність ЄС формувати єдину зовнішню політику в умовах глобальної конкуренції. Зокрема, приклад Туреччини дозволяє оцінити межі політики розширення ЄС, виявити баланс між прагматизмом і ціннісними засадами, що лежать в основі європейського проєкту.

В історії відносин Турецької Республіки та ЄС можна виділити кілька етапів, кожен з яких має свою специфіку. Ще з моменту створення Європейського Економічного Співтовариства Туреччина прагнула встановити з ним тісні економічні зв'язки. Підписання Анкарської угоди 1963 р. мало на меті формування нормативно-правової бази для поглиблення цих відносин. Однак, відсутність політичної консолідації та низка факторів, зокрема кіпрське питання та зміни політичного режиму в самій Туреччині, ускладнили просування країни до повноправного членства в ЄЕС. Важливо, що саме в цей період було закладено амбівалентну логіку двосторонніх відносин: інтенсивна економічна взаємодія без достатнього прогресу у політичній сфері.

Попри підписання Додаткового протоколу 1970 р. та поетапне зниження мит між сторонами, процес поступової інтеграції відбувався з перервами й затримками. Після військового перевороту 1980 р. Європейське Співтовариство фактично заморозило відносини з Турецькою Республікою, що свідчило про зростання значущості політичних чинників у двосторонньому діалозі.

Після проведення демократичних виборів та здійснення ліберальних економічних реформ у Туреччині в 1980-х рр. ЄЕС поновив діалог з Анкарою. У 1987 р. Туреччина подала офіційну заявку на вступ до ЄЕС, що

свідчило про її євроінтеграційні прагнення. Однак, негативна відповідь Європейської Комісії в 1989 р. стала свідченням того, що успішна економічна співпраця не є гарантією подальшої інтеграції.

Наступний етап охоплює період 1990-х – початок 2000-х рр. На даному етапі в Туреччині відбувались внутрішні реформи. Економічна лібералізація, зміни в законодавстві, орієнтовані на забезпечення дотримання прав людини, та підвищення стандартів управління, відповідали ключовим вимогам ЄС. Водночас, наявність системних проблем, таких як нестабільність політичного режиму, тиск військових структур на цивільну владу та тривалі етнополітичні конфлікти (насамперед «курдська проблема»), істотно знижували ефективність цих зусиль. Таким чином, обмеженість внутрішніх політичних реформ у цей період стала головним чинником, що стримував процес євроінтеграції Турецької Республіки.

Попри це, протягом 1990-х рр. у відносинах Туреччини та ЄС спостерігались і певні позитивні зрушення. В 1995 р. було укладено угоду про митний союз, яка стала важливим кроком у напрямі економічної інтеграції Турецької Республіки. Проте політичне зближення залишалось обмеженим. Саміт у Люксембурзі в 1997 р., на якому Туреччину не включили до переліку офіційних кандидатів на вступ, спричинив дипломатичну напруженість у стосунках між Брюсселем а Анкарою. Лише на саміті в Гельсінкі в 1999 р. країна отримала офіційний статус кандидата. Однак, критичні зауваження з боку ЄС щодо невідповідності Туреччини копенгагенським критеріям і надалі продовжували лунати.

В 2000-х рр. відносини Туреччини та ЄС поступово ставали все більш прохолодними. Попри певний прогрес у сфері демократизації, децентралізації та розвитку громадянського суспільства в перші роки XXI ст., згодом у Туреччині розпочалось згортання ліберального курсу. Посилення авторитарних тенденцій, тиск на медіа, обмеження незалежності судової системи та централізація влади, стали головними причинами призупинення переговорного процесу. Водночас, попри ці виклики, Туреччина залишалась

важливим стратегічним партнером Європейського Союзу в таких сферах, як торгівля, транзит енергоносіїв, боротьба з тероризмом та регулювання міграційних потоків.

Євросоюз дедалі виразніше демонстрував амбівалентне ставлення до перспективи турецького членства. З одного боку, тривали технічні переговори, Туреччині надавалась фінансова допомога й експертна підтримка. З іншого – деякі держави ЄС, зокрема Франція та Австрія, відкрито висловлювали скептичне ставлення щодо повноправного членства Туреччини в Євросоюзі, посиляючись на культурно-релігійні відмінності, демографічний фактор та можливі наслідки для інституційної рівноваги в ЄС. Така подвійність у підходах сприяла охолодженню стосунків між Анкарою та Брюсселем, що остаточно проявилось у стагнації переговорного процесу після 2016 р.

Таким чином, в першій чверті XXI ст. спостерігалась трансформація відносин Турецької Республіки та Європейського Союзу. Відносини між Анкарою та Брюсселем поступово еволюціонували від стратегічного партнерства з (перспективою вступу Туреччини до ЄС) до прагматичної, але дедалі більш інструментальної співпраці.

Узагальнення євроінтеграційного досвіду Туреччини дозволило виявити низку важливих уроків для України. Насамперед, інтеграція до ЄС вимагає не лише технічного виконання зобов'язань, але й послідовного політичного курсу, заснованого на демократичних цінностях. Туреччина продемонструвала, що внутрішньополітична нестабільність та відхід від демократичних стандартів можуть нівелювати навіть найамбітніші реформи. Для України важливо забезпечити політичну сталість, гарантувати незалежність ключових інституцій, а також зберігати довіру з боку європейських партнерів шляхом реального впровадження реформ.

Отже, результати дослідження доводять, що євроінтеграційний досвід Туреччини є досить суперечливим прикладом для інших країн, які прагнуть вступити до Європейського Союзу. Приклад Турецької Республіки, свідчить

про необхідність комплексного підходу до адаптації до європейських стандартів, зокрема через зміни в законодавстві, демократизацію, боротьбу з корупцією та модернізацію економіки. У той же час, Туреччина зіштовхнулась зі значними викликами, такими як внутрішні політичні кризи, проблеми з правами людини, які призвели до стагнації в інтеграційному процесі. Цей досвід демонструє, що навіть за наявності значного прогресу в окремих сферах, такі чинники, як політична воля, сталість демократичного розвитку, зовнішньополітична відповідальність і громадська підтримка, є вирішальними для досягнення успіху в інтеграційному процесі. Туреччина може виступати в якості прикладу як ефективних реформ, так і потенційних ризиків у разі їх згорання. Для України цей досвід має не лише практичне, а й концептуальне значення, оскільки дозволяє глибше зрозуміти, що шлях до ЄС – це довготривалий процес адаптації, що потребує комплексного бачення, стратегічної витримки та політичної зрілості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хартія основних прав Європейського Союзу. *Європейське право*. 2013. № 1-2. С. 294-304. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpr_2013_1-2_25
2. Agreement Creating an Association Between the Republic of Turkey and the European Economic Community (Ankara Agreement), signed at Ankara, 12 September 1963. URL: <https://www.gif.org.tr/documents/ab/1963%20ankara%20agreement.pdf>
3. Aims and values. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en
4. Commission of the European Communities. Commission opinion on Turkey's request for accession to the Community. SEC(89) 2290 final. – Brussels, 20 December 1989. URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_en.pdf
5. Conclusions, Presidency. Helsinki European Council 10 and 11 December 1999. *Bulletin of the European Union*. 1999. № 12. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm
6. Council of the European Union. Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions. Brussels, 26 June 2018. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10555-2018-INIT/en/pdf>
7. Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union // Official Journal, 1996. URL: [http://data.europa.eu/eli/dec/1995/1\(5\)/oj](http://data.europa.eu/eli/dec/1995/1(5)/oj)
8. European Commission. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession. Brussels : Commission of the European Communities, 1998. 57 c. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/turkey-regular-report-1998_en
9. European Commission. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession. Brussels : Commission of the European

- Communities, 1999. 58 c. URL:
https://enlargement.ec.europa.eu/turkey-regular-report-1999_en
10. European Commission. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress towards Accession. Brussels : Commission of the European Communities, 9 October 2002. 161 c. URL:
https://enlargement.ec.europa.eu/turkey-regular-report-2002_en
11. European Commission. Turkey 2006 Progress Report. Brussels : Commission of the European Communities, 2006. 89 c. URL:
https://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2006/Nov/tr_sec_1390_en.pdf
12. European Commission. Turkey 2007 Progress Report. Brussels : Commission of the European Communities, 2007. 103 c. URL:
https://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf
13. European Commission. Turkey 2008 Progress Report. Brussels : Commission of the European Communities, 2008. 122 c. URL:
https://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key-documents/reports_nov_2008/turkey_progress_report_en.pdf
14. European Commission. Turkey: 10 years of the Customs Union with the EU. Brussels : European Commission, 2005. 31 p.
<https://aei.pitt.edu/9307/1/050404Turquie-ALM-BVP.pdf>
15. European Commission. Türkiye 2023 Report: Commission staff working document. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – 2023 Communication on EU Enlargement policy*. Brussels, 8 November 2023. URL:
https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_696%20T%C3%BCrkiye%20report.pdf
16. European Council-Nice 7-10 December 2000: Conclusions of the Presidency. *Avrupa Parlamentosu*. 2000. URL:

https://www.europarl.europa.eu/summits/nice1_en.htm

17. European Council. Conclusions of the Presidency: European Council in Copenhagen, 21–22 June 1993. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
18. European Council. Negotiating Framework for Turkey. 12 October 2005. URL: https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/NegotiatingFrameowrk/Negotiating_Frameowrk_Full.pdf
19. European Council. Türkiye. *Consilium*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/turkiye/#enlargement>
20. European Parliament. Report on the Commission reports on developments in relations with Turkey since the entry into force of the Customs Union. *Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy*. 25 June 1998. P. 23. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-4-1998-0223_EN.html
21. European Parliament. Türkiye's EU accession process must remain frozen. *News*. Press Release, 02.05.2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250502IPR28215/turkiye-s-eu-accession-process-must-remain-frozen>
22. European Parliamentary Research Service. Turkey since the failed July 2016 coup. *Briefing*, 2016. № 589.776. 8 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589776/EPRS_BR I\(2016\)589776_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589776/EPRS_BR I(2016)589776_EN.pdf)
23. European Union. Charter of fundamental rights of the European Union. *The Review of International Affairs*. 2012. Vol. 63, No. 1147. P. 109-123.
24. European Union. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union: Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Publications Office of the European Union*, 2010.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>

25. Facts and figures on the European Union. European Union. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/facts-and-figures-european-union_en
26. Gümrük Birliği. Офіційний веб-сайт Т.С. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. URL: https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html
27. IMD World Competitiveness Booklet 2024. IMD-International Institute for Management Development. Lausanne, Switzerland : IMD, 2024. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org>
28. International Monetary Fund. World Economic Outlook Database, April 2025. Washington, D.C., 2025. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2025/April/weo-report>
29. Kmezić M. The Western Balkans and EU Enlargement: Lessons learned, ways forward and prospects ahead. *European Parliament*. Directorate-General for External Policies. Brussels, 2015. 36 p.
30. Legatum Prosperity Index 2024: Rankings. [Електронний ресурс]. URL: <https://index.prosperity.com/rankings>
31. Ministry of Treasury and Finance of Turkey. 2024 November Budget Report [Електронний ресурс]. Ankara, 2024. 32 с. URL: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/2/2024/12/2024-November-Budget-Report.pdf>
32. Novak P. The historical development of European integration. *European Parliament*. 18 June 2018. P. 11. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/PERI/2018/618969/IPOL_PERI\(2018\)618969_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/PERI/2018/618969/IPOL_PERI(2018)618969_EN.pdf)
33. Özel S. Dancing to the End. *EuroMeSCo Briefs*. Lisbon : EuroMeSCo Secretariat, September 2004. No. 11. 12 p. URL: <https://www.euromesco.net/wp-content/uploads/2017/10/200410-EuroMeSCo-Brief-1.11.pdf>
34. Roberts K. D. 2025 Index of Economic Freedom. Washington, D.C.: The

- Heritage Foundation, February 2025. URL: <https://www.heritage.org/index>
35. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019. Insight Report. Geneva: World Economic Forum, 2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2019>
 36. Single market. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/single-market_en
 37. Stanicek B. Turkey's military operation in Syria and its impact on relations with the EU. *European Parliamentary Research Service*. November 2019. 4 p. URL: <https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-642284-Turkeys-military-operation-Syria-FINAL.pdf>
 38. The Network Readiness Index 2024: Shaping the Future of the Digital Economy and Society. 2024. URL: <https://networkreadinessindex.org>
 39. Turkey's Constitution of 1982 with Amendments through 2017. *Constitute Project*. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Turkey_2017.pdf?lang=en
 40. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Report on the impact of the state of emergency on human rights in Turkey, including an update on the South-East. March 2018. – URL: <https://www.refworld.org/reference/countryrep/ohchr/2018/en/120660>
 41. World Bank. Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. Washington, D.C.: World Bank, 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org>
 42. Гідденс Е. Майбутнє європейської соціальної моделі. *Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі*. К.: Заповіт, 2006. 56 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06827.pdf>
 43. Дугієнко Н., Флоренцев Р. Україна та Туреччина на шляху до ЄС: основні проблеми євроінтеграційного процесу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. С. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-68>

44. Колесніченко С. В., Онацький М. Ю. Розвиток відносин ЄС та Турецької Республіки в 1990-х рр. Стратегічні пріоритети європейської та світової політики: дипломатія, економіка, туризм : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди міжнародного дня багатосторонності і дипломатії в ім'я миру та з нагоди 50-річчя підписання Гельсінського заключного акту, 24 квітня 2025 року, м. Харків [Електронний ресурс] / редкол.: А.Ю. Парфіненко, С.І. Лиман, М.Ю. Онацький, П. О. Подлепіна, Г.С. Панасенко, І.О. Панова, М.І. Писаревський, В.В. Сичова. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2025. 196 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/21707>
45. Кудряченко А. І. Європейський вибір України: виклики та перспективи. *Віче*. 2009. № 16. С. 2–4. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/498/>
46. Курило О. Інтеграція Туреччини до Європейського Союзу: організаційно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 357–360. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/67.pdf>
47. Меміш О.М. Проблема відповідності копенгагенським критеріям на шляху вступу Туреччини до ЄС. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34, № 1. С. 199–204. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/6870/1/28.pdf>
48. Попова Н. Концепція європеїзації та можливості її використання для аналізу відносин Україна – ЄС. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей*. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2017. Т. 35–36. С. 149–160. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/article/view/85/69>
49. Халаджи В.В. Європейська політика сусідства – чи існують ще реальні шанси стати ефективною політикою. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. Ч. 1. С. 90–95. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/280/253>
50. Akçay E. 1970'lerde Siyasi Partilerin Gözüyle Türkiye'nin AET'ye Bakışı: AP,

- CHP, MHP, MSP, DP2, TKP Örnekleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2012. Vol. 4, no. 7. P. 25–45.
51. Aksu F., Güder S. Turkey's Protracted Foreign Policy Conflicts: Cyprus and Aegean Crises. *Analysing Foreign Policy Crises in Turkey: Conceptual, Theoretical and Practical Discussions*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2017. Vol. 58, no. 82. P. 74.
 52. Arikan H. Turkey and the EU: an awkward candidate for EU membership?. London : Routledge, 2017. 304 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315235523>
 53. Atlı A. A view from Ankara: Turkey's relations with China in a changing Middle East. *Mediterranean Quarterly*. 2015. Vol. 26, no. 1. P. 117–136.
 54. Aydın-Düzgit S., Kaliber A. Encounters with Europe in an era of domestic and international turmoil: is Turkey a de-Europeanising candidate country? *South European Society and Politics*. 2016. Vol. 21, no. 1. P. 1–14.
 55. Balkır C., Aknur M. Different Trajectories yet the Same Substance: Croatia and Turkey. *The Substance of EU Democracy Promotion: Concepts and Cases* / ed. by A. Wetzel, J. Orbie. London: Palgrave Macmillan UK, 2015. P. 85–103.
 56. Carlqvist L. The European Union and Turkey: the conditions of accession and the challenge of future enlargement. Lund : Lund University, 2008. 69 p.
 57. Cavlak H., Isik H. The Limits of Conditionality: Turkey-EU Taxation Negotiations. *International Journal of Finance & Banking Studies*. 2015. Vol. 4, no. 4. P. 29–43.
 58. Celebioglu F., Dall'Erba S. Spatial disparities across the regions of Turkey: An exploratory spatial data analysis. *The Annals of Regional Science*, 2010. Vol. 45, no. 2. P. 379–400.
 59. Çınar M. From Ankara Agreement to Helsinki Summit: Turkey's Accession Process to the EU. Firenze : Università degli studi di Firenze, Scuola di Scienze Politiche Cesare Alfieri, 2021. 25 p.
 60. Cornell S. A Religious Party Takes Hold: Turkey. *SAIS Review of International Affairs*. 2017. Vol. 37, no. 1. P. 21–38.

61. Dedeoğlu B. Turkey and the European Union: Neither a Marriage nor a Separation on the Horizon. *Turkey and Transatlantic Relations* / ed. by S. Toperich, A. Ü. Noi. Washington DC : Centre for Transatlantic Relations, 2017. P. 103–116.
62. Delcamp A. Definition and Limits of the Principle of Subsidiarity: Report Prepared for the Steering Committee on Local and Regional Authorities (CDLR). *Local and regional authorities in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, 1994. No. 55. 46 p. URL: <https://rm.coe.int/1680747fda>
63. Diez T., Agnantopoulos A., Kaliber A. Turkey, Europeanization and Civil Society. *South European Society & Politics*. 2005. Vol. 10, no. 1. P. 1–15.
64. Elveren A., Kar M. Turkey's Economic Integration into the EU: Challenges and Opportunities. University of Utah : Department of Economics Working Paper. No. 10. 2005. P. 1–25.
65. Ertugrul A., Selçuk F. A brief account of the Turkish economy, 1980–2000. *Russian and East European Finance and Trade*. 2001. Vol. 37, no. 6. P. 6–30.
66. Esther Pan. Turkey's EU Bid. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/turkeys-eu-bid> (date of access: 09.06.2025).
67. Eurozone: Public debt up very slightly, deficit down in 2024. *The Brussels Times*. 2025. April 22. URL: <https://www.brusselstimes.com/1545255/eurozone-public-debt-up-very-slightly-deficit-down-in-2024>
68. Hochleitner E. The Political Criteria of Copenhagen and their Application to Turkey. *Austrian Institute for European Security Policy*, 2005. 25 p.
69. Kanca O. C. Asymmetric Effect of Real Exchange Rates on Import Expenditures. *ETIKONOMI*. 2025. Vol. 24, no. 1. P. 135–154.
70. Kaya, A. (Re)Considering the Last Fifty Years of Migration and Current Immigration Policies in Germany. *German and European Studies*. Georgetown University, 2013. Vol. 31, no. 2. P. 1–12.
71. Kirişçi K. Turkey and the European Union: The domestic politics of negotiating pre-accession. *Macalester International*. 2005. Vol. 15, no. 1. P.

- 44–80.
72. Kirisci K., Toygur I. Turkey's new presidential system and a changing west. *Turkey Project Policy Paper No. 15*. Washington, DC : The Brookings Institution. 2019. 19 p.
 73. Konings J.J. Revising the Turkey-EU Narrative: A Historical Institutional Approach to Turkey's EU Accession (1963–2017). Utrecht, Netherlands : Utrecht University. 2018. 73 p.
 74. Korkusuz M.H., Kutluk E. From the Ottoman Empire to the Republic of Turkey: Manifestations of Nationalisms and National Imaginations. *Mukaddime*, 2016. Vol. 6, no. 2. P. 237–262.
 75. Krauer-Pacheco K. Turkey as a transit country and energy hub: The link to its foreign policy aims. Bremen, Germany: Forschungsstelle Osteuropa an der Universität Bremen. 2011. No. 118. 64 p.
 76. Laizer S. Abdullah Ocalan: A plea for justice. *Socialist Lawyer*. 1999. № 31. P. 6–8.
 77. Lippert B. Turkey as a special and (almost) dead case of EU enlargement policy. *EU-Turkey Relations: Theories, institutions, and policies*. Cham : Springer International Publishing, 2021. P. 267–293.
 78. Littoz-Monnet A., Villanueva Penas B. Turkey and the European Union: the implications of a specific enlargement. *Egmont European Affairs Paper*, April 2006. 2005. 16 p. URL: <http://aei.pitt.edu/id/eprint/9307>
 79. Mallinson W. Cyprus: A Modern History. London : Bloomsbury Academic, 2005. 244 p.
 80. Mavrogenis S., Kelman I. Perceptions of Greece-Turkey disaster diplomacy: Europeanization and the underdog culture. *Balkanistica*. 2013. Vol. 26. P. 73–104. URL: <https://ssrn.com/abstract=2434693>
 81. Merdanoglu B. Turkey & the EU relations, politics and economics of accession. Milan, Italy : Politecnico di Milano, 2011. 124 c. URL: <https://hdl.handle.net/10589/21281>
 82. Mirel P. European Union - Turkey: from an illusory membership to a

- 'privileged partnership'. *Robert Schuman Foundation*. № 437. 13th June 2017. P. 1–9.
83. Modebadze V., Sayin F. M. Why Turkey should join the European Union: arguments in favor of Turkish membership. *Journal of Liberty and International Affairs*, 2015. Vol. 1, no. 2. P. 85–93.
 84. Moravcsik A. De Gaulle and Europe: Historical Revision and Social Science Theory. Cambridge: Center for European Studies. 1998. 90 p.
 85. Müftüler-Baç M., McLaren L. Enlargement preferences and policy-making in the European Union: Impacts on Turkey. *Journal of European Integration*. 2003. Vol. 25, no. 1, P. 17–30. URL: <https://doi.org/10.1080/0703633031000077181>
 86. Nachmani A. Facing a New Millennium: Coping with Intertwined Conflicts. Manchester: *Manchester University Press*, 2003. 264 p. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/34989/341407.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 87. Öniş Z. Historic missed opportunities and prospects for renewal: Turkey-EU relations in a Post-Western world. *Reflections on the Centenary of the Republic of Turkey* / ed. by P. Kubicek. London : Routledge, 2023. P. 285–307.
 88. Ott A. EU-Turkey Cooperation in Migration Matters: A Game Changer in a Multi Layered Relationship? *Bilateral Relations in the Mediterranean: Prospects for Migration Issues* / ed. by F. Ippolito, G. Borzoni, F. Casolari. Cheltenham : Edward Elgar Publishing. 2020. P. 184–213.
 89. Parmeter, I. Strategic ambiguity: Turkey, Russia and the war in Ukraine. *Australian and New Zealand Journal of European Studies*. 2023. Vol. 15, №. 2. P. 18–32.
 90. Pinkus D., Ruer N. The demographic divide: inequalities in ageing across the European Union. Bruegel: Bruegel Policy Brief. March 2025. No. 13/25. 22 p.
 91. Saatçioğlu B. The European Union's refugee crisis and rising functionalism in EU-Turkey relations. *Turkish Studies*. 2019. Vol. 21, №. 2. P. 169–187. URL: <https://doi.org/10.1080/14683849.2019.1586542>

92. Schimmelfennig F. EU External Governance and Europeanization Beyond the EU. *The Oxford Handbook of Governance* / ed. by D. Levi-Faur. Oxford : Oxford University Press. 2012. P. 656–670. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199560530.013.0046>
93. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. The Europeanization of Eastern Europe: The external incentives model revisited. *Journal of European Public Policy*. 2019. Vol. 27, №. 6. P. 814–833.
94. Schön A. M., Bijsterveld A.-J. The Construction of Turkish National Identity: Nationalization of Islam & Islamization of Nationhood. *National and Regional Identities in an Age of Globalization*. Tilburg University, 2013. 9 p.
95. Sidjanski D. L'avenir Federaliste de l'Europe: La Communauté européenne des origines au traité de Maastricht. Paris: Presses Universitaires de France. 1992.
96. Terzioğlu E. Reading Turkey's EU Accession Process Through Progress Reports in the Context of Public Diplomacy. *Maintaining International Relations Through Digital Public Diplomacy Policies and Discourses*. IGI Global, 2023. P. 136–154.
97. The Europeanization of Public Policy. *The Politics of Europeanization* / ed. by K. Featherstone, C. Radaelli. Oxford : Oxford University Press, 2003. P. 27–56.
98. The future of EU-Turkey relations: a dynamic association framework amidst conflictual cooperation. *FEUTURE synthesis paper "A Dynamic Association Framework amidst Conflictual Cooperation"* / Saatçioğlu, B., et al. March 2019. 40 p.
99. These defiant French: Turkey's membership to the EU in question. Institut français des relations internationales. URL: <https://www.ifri.org/en/external-articles/these-defiant-french-turkeys-membership-eu-question>
100. Thorp A. Turkey's 2011 elections and beyond. *International Affairs and Defence Section*. 2011. No. 14. 11 p.
101. Tocci N. Conditionality, Impact and Prejudice in EU-Turkey Relations. Rome: Istituto Affari Internazionali, July 2007. 157 p.

102. Togan S. The EU–Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration. *Economic and social development of the Southern and Eastern Mediterranean countries* / ed. by R. Ayadi, M. Dabrowski, L. de Wulf. Cham: Springer International Publishing, 2014. P. 37-48.
103. Turhan E., Reiners W. Unpacking the new complexities of EU–Turkey relations: Merging theories, institutions, and policies. *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies* / ed. by E. Turhan, W. Reiners. Cham: Springer International Publishing, 2021. P. 1–35.
104. Turkey–EU Relations: Power, Politics and the Future / ed. by K. Aksu. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2013. 140 p.
105. Turkish-Greek relations: the security dilemma in the Aegean / ed. by M. Aydin, K. Ifantis. London : Routledge, 2004. 351 p.
106. Turner T. The 1989 Rejection of Turkey's Accession to the EU Talks for the Republic of Turkey. 2010. 11 p. URL: https://www.academia.edu/12015272/The_1989_Rejection_of_Turkeys_Accession_to_the_E_U
107. Vidačak I. Lobbying and channels of influence of Croatian interest groups in an enlarged European Union. *Croatian accession to the European Union: Volume Four — The Challenges of Participation* / ed. by K. Ott. Zagreb: Institute of Public Finance, 2006. P. 85-111.
108. Williams A. M., Balkır C. Turkey: the Mediterranean context. *Turkey and Europe*. 1993. P. 45–65.
109. Zaragoza-Cristiani J. Analysing the Causes of the Refugee Crisis and the Key Role of Turkey: Why Now and Why So Many? *Robert Schuman Centre for Advanced Studies*. European University Institute, 2015. 26 p.
110. Blocker J. Turkey: EU Parliament's Actions Reflect Suspicions Of Turkey. *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 09.09.1996. URL: <https://www.rferl.org/a/1081564.html>
111. European Union Indicators. *Trading Economics*. URL: <https://tradingeconomics.com/european-union/indicators>

112. Performance of the agricultural sector. *Eurostat*. 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Performance_of_the_agricultural_sector
113. Popescu N. Bridging the Bosphorus: How Europe and Turkey can turn tiffs into tactics in the Black Sea. *European Council on Foreign Relations*. 2023. URL: <https://ecfr.eu/publication/bridging-the-bosphorus-how-europe-and-turkey-can-turn-tiffs-into-tactics-in-the-black-sea/>
114. Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Directorate for EU Affairs. Chronology of Turkey–EU Relations (1959 – January 2020). URL: https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/chronology-_en-_1959-_ocak2020.pdf
115. Sapala, M. How the EU budget is spent: Cohesion Fund. Brussels : European Parliamentary Research Service, September 2016. 8 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586678/EPRS_BRI\(2016\)586678_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586678/EPRS_BRI(2016)586678_EN.pdf)
116. Statistical Indicators 2024. *Turkish Statistical Institute (TÜİK)*. URL: <https://tuik.gov.tr>
117. Turkey - Economic Indicators. *Trading economics*. URL: <https://tradingeconomics.com/turkey/indicators>
118. Turkey (Türkiye). *CIA World Factbook*. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkey-turkiye>
119. Turkey National Government Debt: % of Nominal GDP. *CEIC DATA*. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/turkey/government-debt--of-nominal-gdp>
120. Turkey's central government debt stock hits \$268 billion: report. *Turkish Minute*. 22 April 2025. URL: <https://turkishminute.com/2025/04/22/turkeys-central-government-debt-stock-hits-268-billion-report/>
121. Türkiye ranks 45th among 193 countries in human development, new UNDP

report says. *UNDP*. 13 March 2024. URL: <https://www.undp.org/turkiye/press-releases/turkiye-ranks-45th-193-countries-human-development-new-undp-report-says>

122. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *World Population Prospects 2024 Revision*. URL: <https://population.un.org>
123. United States External Debt, 2003–2024: Quarterly Data, USD mn. *CEIC DATA*. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/united-states/external-debt>
124. What Role Can Turkey Play in Ukraine Negotiations? *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/what-role-can-turkey-play-ukraine-negotiations>
125. World Bank. GDP (current US\$) – Türkiye. *World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2023&locations=TR>
126. World Bank. GNI per capita, Atlas method (current US\$). *World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>
127. World Bank. World Bank Open Data 2024. URL: <https://data.worldbank.org>
128. World Economic Outlook Database: Turkey. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/TUR>

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ННІ «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну роботу бакалавра студентки спеціальності
291«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Колесніченко Софії Віталіївни

на тему:

«Еволюція відносин Туреччини та ЄС»

06. 06. 2025 р.

Протягом багатьох років європейський напрям був одним із головних у зовнішній політиці Турецької Республіки. В Туреччині здійснювався процес соціально-економічної та політичної модернізації за західним зразком, країна демонструвала прагнення інтегруватись до структур ЄС. Однак, починаючи з 2000-х рр. з боку Туреччини спостерігається поступове згортання євроінтеграційного курсу та посилення прагматизму у відносинах з Євросоюзом. У зв'язку з цим актуального значення набуває комплексне дослідження еволюції двосторонніх стосунків між Туреччиною та Європейським Співтовариством.

Софія Віталіївна Колесніченко вчасно підійшла до написання кваліфікаційної роботи, відвідувала консультації, дослухалась до порад наукового керівника, виявила себе як старанна студентка.

Під час роботи над темою авторка опрацювала значний обсяг джерел та наукової літератури з теми дослідження, що дало можливість розкрити науково-теоретичну базу роботи, розглянути специфіку відносин Туреччини та Європейського Економічного Співтовариства в 1957–1992 рр., дослідити особливості євроінтеграційної політики Турецької Республіки в 1990-х рр., розкрити причини трансформації відносин Туреччини та Євросоюзу в першій чверті ХХІ ст., проаналізувати євроінтеграційний досвід Туреччини для України.

В процесі написання дипломної роботи авторка продемонструвала вміння аналізувати і систематизувати інформацію, а також робити самостійні висновки та узагальнення. Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи є обґрунтованими та не викликають заперечень.

Кваліфікаційна робота С.В. Колесніченко може бути допущена до захисту в Державній екзаменаційній комісії та заслуговує на високу оцінку.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри світової політики,
дипломатії та туристичного бізнесу

 М.Ю. ОНАЦЬКИЙ

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна,
м. Харків

Екзаменаційній комісії
із захисту робіт бакалаврів
студентів спеціальності
291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та
регіональні студії

05. 06. 2025 р.

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу бакалавра

Колесніченко Софії Віталіївни

на тему:

«Еволюція відносин Туреччини та ЄС»

Турецька Республіка є важливим гравцем на міжнародній арені. Одним із векторів зовнішньої політики Туреччини є розвиток відносин з Європейським Союзом. Протягом кількох десятиліть країна здійснювала курс на євроінтеграцію. У той же час, відносини Туреччини та ЄС розвивались досить суперечливо. У стосунках Анкари та Брюсселя спостерігались як періоди інтенсивної взаємодії, так і етапи охолодження відносин. Вивчення євроінтеграційного досвіду Туреччини є важливим для інших країн, які прагнуть вступити до Європейського Союзу, зокрема, для України. У зв'язку з цим актуального значення набуває необхідність дослідження як стану та перспектив розвитку відносин Туреччини з Євросоюзом, так і її євроінтеграційного досвіду.

У дипломній роботі С.В. Колесніченко досліджується еволюція відносин Турецької Республіки та ЄС. Структура дипломної роботи С.В. Колесніченко цілком відповідає поставленим цілям і завданням. У першому розділі розглянуто науково-теоретичні аспекти обраної для дослідження теми: висвітлено джерельну та наукову базу роботи, розглянуто понятійно-категоріальний апарат дослідження, складено соціально-економічний та політичний профіль Туреччини та ЄС.

У другому розділі проаналізовано еволюцію відносин Турецької Республіки та Європейського Економічного Співтовариства в 1957 – 1992 рр.,

проаналізовано особливості євроінтеграційної політики Туреччини в 1990-х – на початку 2000-х рр., досліджено причини трансформації відносин Туреччини та Євросоюзу в першій чверті XXI ст. Окрему увагу авторка приділила вивченню євроінтеграційного досвіду Турецької Республіки для України.

У процесі підготовки дипломної роботи автор продемонструвала вміння аналізувати і систематизувати зібрану інформацію, а також робити самостійні висновки та узагальнення. Всі поставлені в роботі завдання були успішно виконані. Основні положення та висновки роботи є досить обґрунтованими та не викликають зауважень.

Даючи в цілому позитивну оцінку кваліфікаційній роботі С.В. Колесніченко, разом з тим, слід зазначити, що робота виграла б, якби дослідниця дещо більше уваги приділила вивченню особливостей економічної взаємодії Туреччини та ЄС. Мають місце в роботі й незначні стилістичні помилки та деякі неточності в оформленні науково-довідкового апарату. Втім, вказані недоліки носять частковий характер та не впливають на загальний зміст роботи.

Дипломна робота С.В. Колесніченко виконана на високому рівні, є самостійним дослідженням, відповідає вимогам, які висуваються до робіт відповідного кваліфікаційного рівня, і може бути рекомендована до захисту. За умов успішного захисту в екзаменаційній комісії робота заслуговує на оцінку «відмінно», а її авторка – надання освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Рецензент:

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин та логістики
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Роман КОВАЛЕНКО